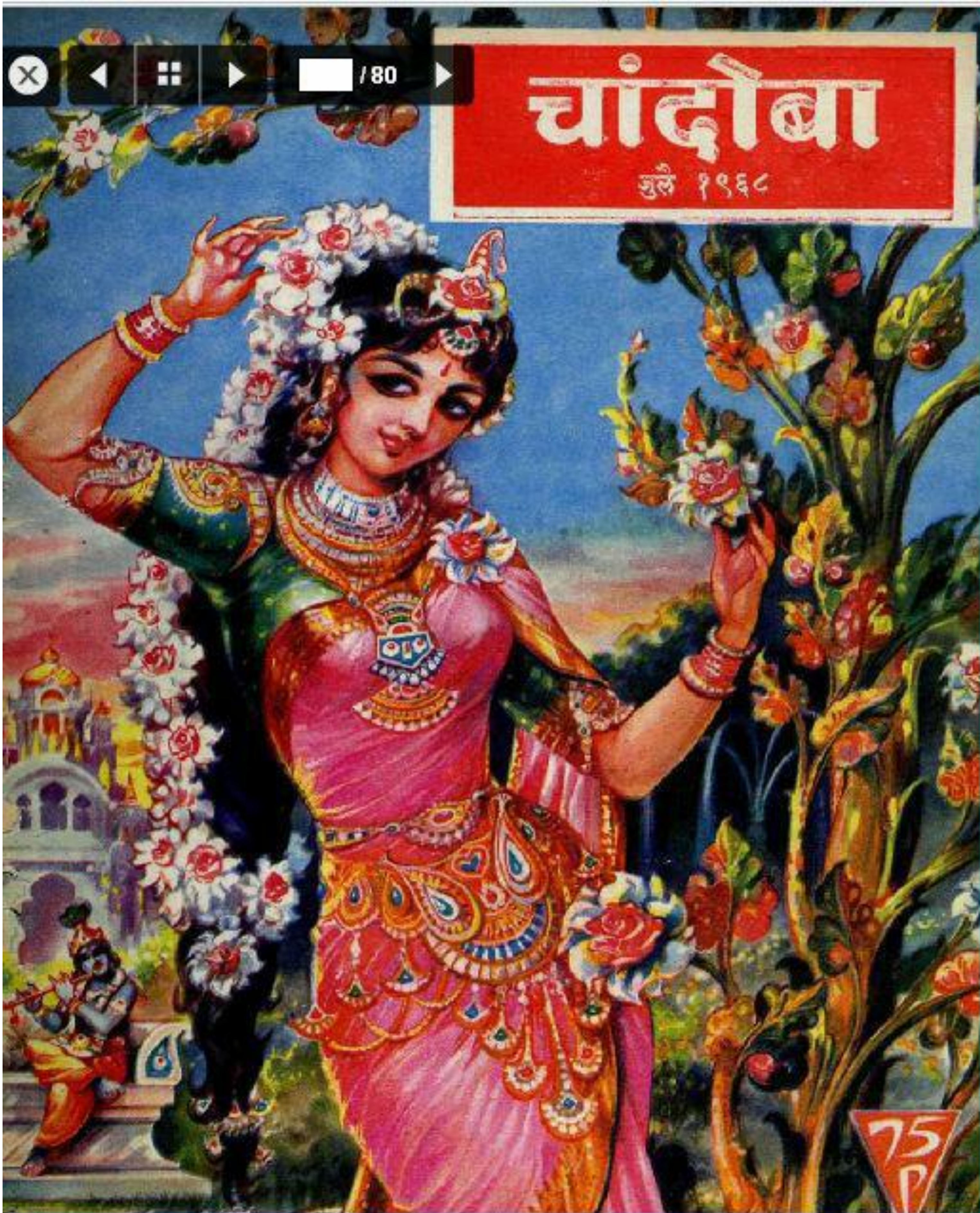

/ 80
चांदोबा
जुलै १९६८
75 P

सर्व महाराष्ट्राचा अपमान झाल्यासारखे त्यांना वाटले. म्हणून परस्परांचे वैर विसरून पुन्हा एक जुटीने इंग्रजांना तोंड देण्याचे त्यांनी ठरविले.

प्रथम दौलतराव शिंदे व नागपूरचे दुसरे रघुजी भोसले यांनी परस्परांशी हात मिळवणी केली. त्यांनी यशवंतराव होळकर यांच्याशी हात मिळवणी करण्याचा यत्न पण केला, परंतु त्यात यश झाले नाही. होळकरांनी दोघांच्या मैत्रीचा परिणाम पाहून सख्य करता येईल असा विचार केला होता. परंतु त्यांनी सख्य करण्याचे कबूल केले तोपर्यंत हातची संधी निघून गेली होती.

१८०६ च्या ऑगस्ट महिन्यात इंग्रज व मराठे यांचे युद्ध सुरू झाले. मराठ्यांकडे २,५०००० सैनिक व फ्रेंच पद्धतीने शिक्षण मिळविलेले ४०,००० शिपाई होते. इंग्रजांनी पण युद्धाची उत्तम तयारी ठेवली होती. निरनिराळ्या जागी युद्ध सुरू झाले. मुख्य युद्धक्षेत्रे दक्षिणेकडे व उत्तरेकडे होती. गुजरात, बुंदेलखंड व ओरिसा प्रांतात लहान लहान युद्धे झाली. सर्व ठिकाणी इंग्रजांचाच जय मिळाला. शिंदे व भोसले यांचा अनेक वेळा पराभव झाला व त्यांनी निरनिराळे तह करून घेतले. १७ डिसेंबर १८०६ या रोजी देवगाव येथे जो तह झाला त्या तहाप्रमाणे नागपूरचे भोसले कटक प्रांत, बालासोर व वर्धा नदीच्या पश्चिमेकडील सर्व प्रांत हातचा घालवून बसले आणि त्यांनी इंग्रजांचे मांडलिकत्व स्वीकारले.

३० डिसेंबर रोजी शिंदे सरकारने इंग्रजांशी सुरजी अर्जुन गाव येथे तह केला. या तहान्वये त्यांनी गंगा यमुना नद्यांचा मध्यप्रदेश इंग्रजांना दिला. त्याच बरोबर जयपुर, जोधपुर व गोहदच्या उत्तरे कडील राज्य, पश्चिमेकडील अहमदनगर, भडोच व अजिंठा पर्वतापर्यंतच्या प्रदेशावरचा अधिकार ते घालवून बसले.

भुतांबरोबर व्यापार

एका गांवी एका गरीब शेतकऱ्याला दोन मुले होती. मोठ्याचे नाव होते शिवू व धाकट्याचे रामू. शिवूचे लग्न एका श्रीमंताच्या मुलीशी झाले. म्हणून त्याचे कौटुंबिक जीवन सुखाचे झाले. रामूचे लग्न गरिबाच्या मुलीशी झाले. म्हणून त्याला गरिबीत दिवस काढावे लागत.

बायकोच्या सांगण्यावरून रामू चणे, चुरमुरे पकोडी वगैरे वस्तु घरात तयार करून एका टोपलीत घालून विकू लागला. रामूची बायकी घरी बसून नवऱ्याच्या कामाला हातभर लावी. गावभर फिरल्यावर संध्याकाळी त्याला कुटुंबाच्या पोटापाण्या पुरते पैसे मिळत. एकदा रामूला रिकाम्या हाताने घरी परत फिरावे लागले. कारण त्या दिवशी काही तरी सण होता. गावात प्रत्येकाच्या घरी पक्वान्नांचे जेवण होते. चुरमुरे फुटाणे कोण विकत घेणार? म्हणून संध्याकाळपर्यंत गावभर हिंडून अगदी हताश होऊन तो परत घरी निघाला.

तो गावच्या स्मशानाजवळ आला तोपर्यंत चांगला काळोख पडला होता. त्याला दूरून पुसट काही आकृती हालत असलेल्या दिसत होत्या. ती भुते असणार यात त्याला शंका उरली नाही. परंतु तो भितरा नव्हता. साहसी हिंमतवान होता. समजूतदारपण तो तितकाच होता. संकट समयी पळपुट्यासारखा पळून जाणारा नव्हता. प्रसंगावधान राखून काय करावे हे त्याला चांगले कळत होते. म्हणून तो एका झाडाखाली बसून भुतांचे लक्ष त्याच्याकडे जावे म्हणून मोठमोठ्याने ओरडू लागला–"गरम चुरमुरे, घ्या फुटाणे मसालेदार, पकोडी मिठाईही किती मजेदार!"

उपाशी भुतांनी ते ऐकले आणि धावली. रामू भोवती घोळका करून उभी राहली व म्हणाली–"आम्हांला, आम्हाला दे!"

"तुमच्या करता तर घेऊन आलो आहे. खा: पोटभर!" रामू म्हणाला.

भुतांनी रामूच्या टोपलीवर हात मारला व सारी टोपली रिकामी केली आणि म्हणू लागली–"खरोखरच फुटाणे आहेत मसालेदार आणि मिठाई आहे मजेदार. रोज कां नाही आणीत तू?"

रामू म्हणाला–"तुम्ही म्हणालात तर रोज आणीन."

त्या दिवशी रिकामी टोपली घेऊन घरी गेला आणि बायकोला म्हणाला–"आज पासून भुते माझी गिऱ्हाईक झाली आहेत. त्यांच्याबरोबर मी व्यापार करणार आहे. त्यांच्याशी मैत्री झाली की मग आपल्याला जे पाहिजे ते मिळेल. कसली उणीव भासणार नाही."

रामूची बायको गप्प बसली. नकार किंवा होकार काहीच दिला नाहीं. कारण नवऱ्याच्या कर्तबगारीवर तिचा पूर्ण विश्वास होता. तो जे काही करतो विचार, करून करतो, अविचाराने काही करीत नाहीं हे तिला चांगले माहीत होते. म्हणून तिने दुसऱ्या दिवली टोपली भरून चणे चुरमुरे पकोडी, वगैरे मिठाई तयार करून दिली. रामू संध्याकाळपर्यंत घरा बाहेर पडला नाही. काळोख पडल्यावर टोपली डोक्यावर घेऊन निघाला. तो सरळ स्मशानात गेला. भुते घोळका करून त्याच्या चारी बाजूला जमा झाली आणि एका क्षणार्धात त्याची टोपली रिकामी झाली.

तेव्हां रामू भुतांना म्हणाला–"हे पहा! मी आहे व्यापारी. पैसे घेऊन माल विकतो. मी रोज छान निरनिराळे पदार्थ आणीत जाईन. पण तुम्ही पैसे दिले नाहीत तर मात्र मी काही आणणार नाही."

"अरे, तुला काय पैसेच हवेत ना? घे पाहिजे तितके. थांब येथे." थोड़ा वेळ असे सांगून भुते गेली आणि टोपलीभर

आणि म्हणाली–"हे घे. आता रोज आले पाहिजे बरं रुपये आणून दिले का? आम्ही तुझी वाट पहात बसू."

रामूने परत येण्याचे वचन दिले व टोपलीभर रुपये घेऊन घरी गेला. बायकोला तर हर्ष रोग झाल्यासारखे झाले. ओरडून म्हणाली–"अगोबाई! इतके रुपये!"

"मी तुला नव्हते का सांगितलें की भुतें माझी गिऱ्हाईक आहेत. आता, हात पाय हलवल्याशिवाय आयुष्यभर आनंदाने खाऊ पिऊ." रामू बायकोला म्हणाला.

रामूने शेत विकत घेतले, गाई गुरे विकत घेतली व एक सुंदर घर स्वतःला राहण्यासाठी बांधले. ते सर्व पाहून मोठ्या भावाला आश्चर्य वाटले. तो रामूच्या घरी आला व म्हणाला–"रामू! तुला एकदम एवढे धन कोठे रे मिळाले?"

रामूने शिवूला खरे खरे ते सांगितले.

"अस्सं! म्हणजे भुतांशी व्यापार करण्यांत फायदा आहे तर! मी सुद्धा तसाच व्यापार करून पैसे मिळवून आणतो." शिवू म्हणाला.

रात्री शिवूपण रामूसारखीच एक टोपली भर मिठाई, चणे चुरमुरे घेऊन स्मशानात गेला.

रामूला भीती वाटू लागली, आपल्यासारखे साहस, धीटपणा भाऊ दाखवू शकला नाही तर. त्याने भुतांना भीती दाखविण्याचा विचार करून ठेवला. भाऊ स्मशानात गेल्यानंतर रामू तेल व काडचाची पेटी घेऊन स्मशानात गेला. स्मशानाच्या कडेला काटेरी झाडे झुडपे होती. त्यांच्यावर तेल शिंपडून ठेवले.

शिवू स्मशानात पोचला होता. तो जवळ आल्याबरोबर भुते गराडा घालून त्याच्या चारी बाजूला जमा झाली आणि दरडावून विचारू लागली–"रोज यायचे वचन देऊन तू नाहीसाच झालास की रे! पुन्हा अशी

फसवा फसवी करशील का?" रागाने ती बोलत होती.

इतक्यात रामू पुढे धावत आला व म्हणाला–"यांना सोडा. वचन देणारा मी होतो, हे नव्हते."

भुतांनी शिवूला सोडले व रामूला गराडा घालून उभी राहली. म्हणाली–"मग बोल, तूं कां नाही आलास?"

"तुम्हांला एवढेच एक कळते. पण मी रोज आलो हे नाही कळले. मला वाटेत दुसरी भुते अडवून धरीत होती. माझी सर्व टोपली रिकामी करीत तेव्हां मला सोडीत. त्यांच्या तावडीतून सुटका मिळेल तर ना मी येणार? काय करूं, सांगा!" शिवू म्हणाला.

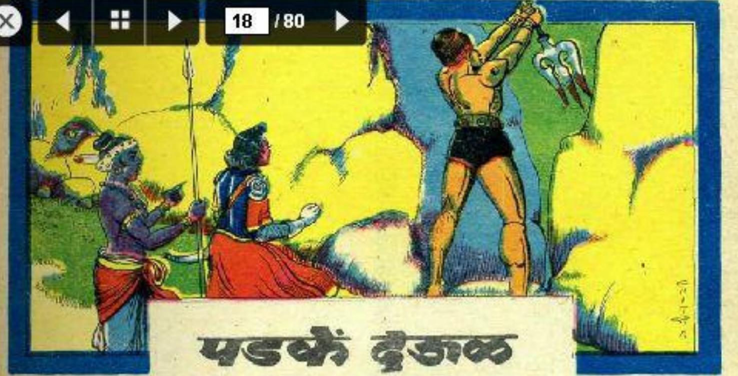
"अस्सं, होय! दाखव, ती भुते कोठे आहेत नी. आज त्यांचा समाचार घेतो आम्ही," सर्व भुते म्हणाली.

"चला तर!" असे रामू म्हणाला आणि त्यांना कांटेरी झुडपांजवळ घेऊन जाऊन म्हणाला–"या झुडपात दडून बसली आहेत."

भुतांनी मागे पुढे पाहिले नाही आणि सर्व झुडपात शिरली. क्षणार्धात रामूने काडी पेटवून झुडपांना आग लावली. भुते घाबरून बाहेर आली आणि पळून गेली. त्यानंतर स्मशानात देखील कोणाला कधी भुते दिसली नाहीत.

रामू आपल्या मोठ्या भावाला घरी घेऊन गेला आणि म्हणाला–"दादा! अरे काळजी कसली? आपल्याकडे जे काही आहे ते वाटून घेऊ आणि सुखाने पुढचे आयुष्य घालवू."

त्यानंतर दोघा भावांनी मिळून शेती-भाती केली. व्यापार धदा केला. पुष्कळ पैसा मिळवला व सुखी झाले.

पडकें देऊळ

[५]

[पुजाऱ्याच्या जाळ्यातून स्वतःचा बचाव करीत शिखीमुख ज्या जागी पोचला त्या जागी विक्रमकेसरी आला. ते दोघे, चोर कोठे आहेत याचा शोध काढीत डोंगराळ प्रदेशात पोचले. तेथे त्रिशूळ यातात असलेले एक मोठे लाकडी बाहुले दिसले. लाल कुत्रे त्याच्या पायाखालून निघून जाताच त्रिशूळ जमिनीत रुतला. पुढे]

लाकडी बाहुल्याचे हात हलतांना जो बारीक आवाज झाला तो ऐकून कान टवकारून कुत्रा पुढे निसटून निघून गेला आणि दुसऱ्या क्षणी त्रिशूल वेगाने जमिनीत शिरला. शिखीमुख व विक्रमकेसरी ते दृश्य चकित होऊन पहात होते. त्या बाहुल्याचे हात पुन्हा वर जागच्या जागी झाले.

"हे लाकडी बाहुले नसून राक्षसी बाहुले आहे. आज लाल कुत्र्याने आपला दोघांचा जीव वांचविला. आपण दोघे पुढे गेलो असतो व 'राम' म्हटले असते." विक्रमकेसरी म्हणाला.

शिखीमुख त्या लाकडी बाहुल्याकडे दुरूनच पण ध्यानपूर्वक पहात म्हणाला–"पडक्या देवळाच्या त्या पुजऱ्याने आपल्या बाहुले येथे करून सारख्यांसाठी हे ठेवलेले दिसते आहे. आपल्या पूर्वी कोणी तरी इकडून गेलेला दिसतो आहे आणि

याच्या हातच्या त्रिशूलाखाली सापडून जखमी झालेला किंवा मेलेला दिसतो आहे. पहा ना, त्रिशुळाला लागलेले रक्त ताजे ओहे आणि सूर्याच्या किरणात कसे छान चमकत आहे."

विक्रमकेसरीने दुरून भाल्याचे टोक त्या राक्षसी बाहुल्याच्या पायाला मारून पाहिले. बाहुले थोडे हलले. ते पाहून शिखीमुखाकडे वळून तो म्हणाला–"शिखी! मला वाटते, आपण थोडा प्रयत्न केला तर याला सहजी खाली पाडता येईल. याला असेल ठेवून दिले तर आपले साथी याच्या खालून जाण्याचा प्रयत्न करतील आणि त्रिशूळा खाली सापडून ठार होतील."

शिखीमुखने होकारार्थी मान हलविली आणि विक्रमकेसरीला एक मोठी शिळा दाखवीत म्हणाला–"आपण दोघांनी थोडा प्रयत्न केला तर हा हलेल व गडगडत याच्यावर येऊन आदळला तर या बाहुयाचे तुकडे होऊन जातील."

तसे मनाशी ठरवून दोघांनी तो दगड जोराने हलविला आणि तो गडगडत जाऊन त्या बाहुल्यावर आदळला. त्याचा धक्का बाहुल्याच्या एका पायाला लागला आणि दुसऱ्या क्षणाला बाहुला 'कर्र' असा आवाज करीत जमिनीवर पडला. त्याच्या हातातला त्रिशूळ दूर जाऊन पडला.

"काम कसे छान फत्ते झाले. पण तो लाकडी बाहुला पडला त्यावेळी जो आवाज झाला तो त्या पुजाऱ्याला किंवा त्याच्या अनुयायांना नक्कीच ऐकू गेला असेल." शिशीमुख म्हणाला.

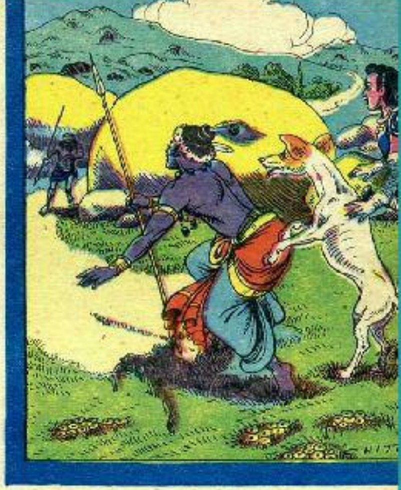
"त्यात शंका करण्याची गरजच नाही. मला तर असे देखील वाटते कीं त्यांनी आपल्याला दगडाआडून पाहिले देखील असेल. कदाचित ते हे पहात उभे होते की त्या बाहुल्याच्या हातचा त्रिशूळ केव्हा आपल्या छातीत लागतो व केव्हा आपण

त्याच्या पायावर लोटांगण घालतो." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"आता मला आणखी एक शंका वाटू लागली आहे. आपण आपल्याच नादात त्या दुष्ट लोकांच्या जाळ्यात गुरफटून गेलो तर नाही? शबर वस्तीतून आपल्या मदतीला आलेल्या लोकांना पाठवून आपण मोठी चूक केली. ह्या दुष्टांना आपण दोघांनी तोंड देणे कठीण नाही का? येथेच कोठें तरी ते लपून बसले असणार." शिखीमुख म्हणाला.

ते दोघे बोलतच होते, तेवढ्यात कुत्रा, (जो डोंगरातल्या गुहेत शिरला होता) भुंकत आपल्या मालकाजवळ येऊन उभा राहाला. कुत्र्याच्या भुंकण्यावरून शिखीमुखला वाटले की पुजाऱ्याचे अनुयायी येथेच कोठें तरी दबा धरून बसलेले असणार व कदाचित आपल्यावर हल्ला करण्याच्या तयारीत असणार.

शिखीमुख कुत्र्याला जवळ ओढून कुरवाळीत आपल्या मित्राला म्हणाला– "केसरी! कायपण हे कुत्रे आहे? अरे, माणसापेक्षा मायाळ, विश्वासू आणि शूर. अरे हो, पण येथे उभे राहण्यात किंवा पुढे जाण्यात धोका दिसतो आहे. पुजाऱ्याचे

अनुयायी दुरून लपून बाण सोडून आपल्याला ठार करतील. मोठमोठ्या खडकां आडून आपण पाहिजे तर पुढे जायला हरकत नाही. हा कुत्रा आपल्याला वाट दाखवायला आहेच."

परंतु कुत्रा पुढे जाण्या ऐवजी मागच्या पायांवर उभा राहून मोठमोठ्याने भुंकू लागला. त्याच्या त्या वागण्याचा अर्थ ओळखून शिखीमुख खडकाआड रांगत पुढे जाण्याऐवजी उठून उभा राहाला. त्याची दृष्टी त्याच्याकडे पळत येणाऱ्या एका शबर तरुणावर पडली. त्याच्या हातात धनुष्यबाण होता. परंतु इतक्या दुरून धावत पळत येत

होता की उभा राहल्यावर थोडा वेळ त्याच्या तोंडा वाटे एक शब्द देखील आला नाही. शिखीमुखने त्याला दम घ्यायला थोडा वेळ देऊन विचारले–"कोठला राहणारा तू? असा पळत येण्याचे कारण काय?"

तो म्हणाला–"मी गाय गावचा राहणारा. आमच्या गावचे सर्व धान्य नाग जातीचे लोक येऊन लुटून नेत आहेत. मी मदतीसाठी तुमच्याकडे धावत आलो आहे. तू जिवाजीचा मुलगा शिखीमुखच ना? तुझ्या कुत्र्याला पाहून तू व तुझे अनुयायी जवळ पास कोठे असाल असे मला वाटले. म्हणून तुझ्या कुत्र्याच्या पाठीमागून मी पळत आलो."

तो शबर म्हणाला ते नाग जातीचे लोक म्हणजे पुजाऱ्याचे अनुयायी नोकरच असावेत असे शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांना वाटले. शिखीमुखने डोंगराच्या पायथ्याला असलेल्या गाय गावाकडे पाहून त्या शबर तरुणाला विचारले–"धान्य लुटायला आलेल्या लोकांबरोबर एक उंच मनुष्य कोणी आहे का?"

"असा कोणी दिसला नाही. नागजातीचा कोणी लट्ठूसिंह नांवाचा एक मनुष्य त्यांचा नायक आहे. त्याला लांब लांब मिशा आहेत. दिसायला तो रानटी रेड्यासारखा काळा व आडदांड आहे." तो तरूण म्हणाला.

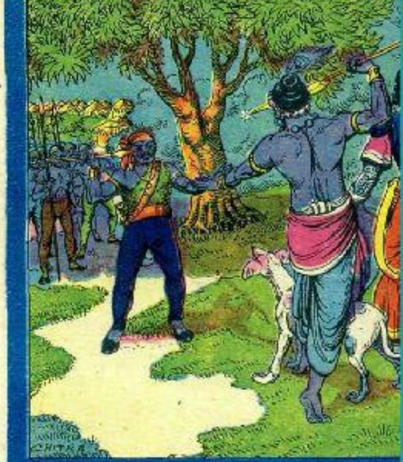
"अस्सं! तू आमच्या गावी जा आणि मी सांगितले आहे म्हणून सांग, मदतीला या म्हणावे. आम्ही दोघे पुढे जातो. आम्ही त्या लोकांना गावाबाहेर पाऊल टाकू देणार नाही. तुझ्या गावची वाट मला माहीत आहे." शिखीमुख म्हणाला.

गायगावचा तो तरूण शिखीमुखच्या गावी निघून गेला आणि शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघे गायगावाकडे निघाले. पंधरा मिनिटात ते त्या गावी येऊन पोचले. तेथे झाडाखाली शबरजातीचे तरूण उभे होते व त्यांना धाकदपटशा दाखवीत आणि दरडावीत नागजातीचे दहाबारा सशस्त्र लोक पाहरा देत असलेले दिसले. त्यांना पाहताच ते पुजाऱ्याचे अनुयायीच असले पाहिजेत हे दोघांनी ओळखले.

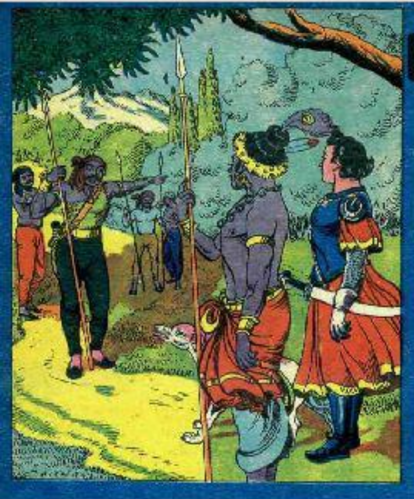
शिखीमुखला एक युक्ती सुचली. तो त्या पाहारेकऱ्यांजवळ जाऊन म्हणाला–"तुमचा मालक तो पुजारी आहेना? तो कोठे आहे एक काम आहे. त्याला भेटण्यासाठी मी आलो आहे."

ते ऐकून पाहरा देणाऱ्या पैकी एक जण शिखीमुखला न्याहाळून पहात मोठ्याने हसला व म्हणाला–"पुजाऱ्याला भेटायला आला आहे, म्हणे! काम आहे म्हणे! तू कोण रे! बदमाश! शबर जातीचा पोर! आमचे मालक क्षणात प्रगट होतील व क्षणात अदृश्यपण होतील."

दुसरा एक जण शिखीमुखला व त्याच्या कुत्र्याला ओळखून म्हणाला–"अरे हा तर आपल्या हातातून निसटून रात्री पळून गेलेला शबरजातीचा तो तरुण आहे. याने आपल्या पैकी दोघांना जखमी केले होते. या कुत्र्याला पकडायला म्हणून गेलेल्या चौघांना हा कुत्रा चावला पण होता, त्याचा हा साथी, हो याला सुद्धा कोठेतरी पाहाल्यासारखे आठवते." असे म्हणत तो आपला भाला उचलून शिखीमुख व विक्रमकेसरीच्या अंगावर धावला.

शिखीमुख व विक्रमकेसरीने पण आपापले भाले उचलले. शिखीमुख पाऊल पुढे न टाकता म्हणाला–"तुमच्या मालकाला भेटायचे आहे. पाहारेकऱ्यांशी आमचे काय वांकडे. पण त्यांच्या पैकी कोणी आमच्यावर हल्ला केला तर त्यांचे मरण निश्चित पणेजवळ आलेच समजा. नंतर तुम्ही ज्या शबर लोकांवर पाहरा देण्यासाठी उभे आहा ते पळून जातील. ते पुजाऱ्याला कळले तर तो तुम्हाला उभा चिरून खाईल."

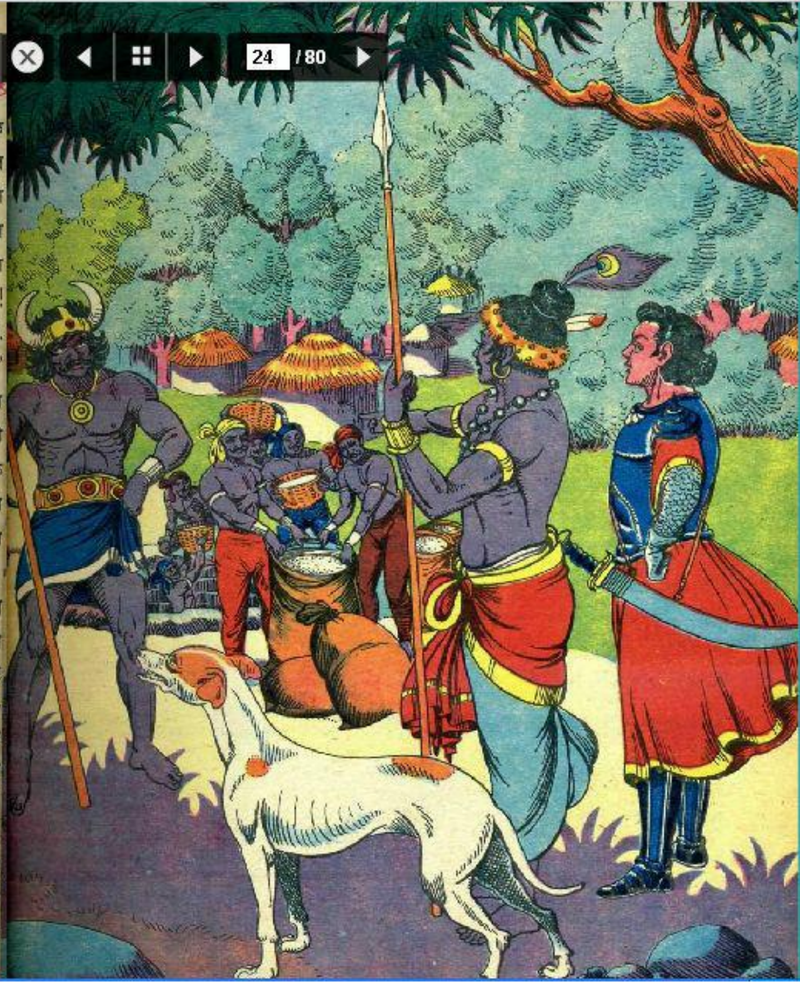
शिखीमुखच्या तोंडचे ते वाक्य ऐकताच तो नाग तरुण मागे फिरला व म्हणाला–आमचा नायक लट्ठूसिंह याने आम्हाला जे काम सांगितले आहे ते आपण करावयाचे आहे. या मूर्खांच्या तोंडी लागण्यात काय अर्थ आहे?" असे म्हणत तो शिखीमुखला म्हणाला–"पुजारी कोठे आहे, हे नाही आम्हांला माहीत. पण त्यांचा उजवा हात लट्ठूसिंह गांवात धान्याची पोती भरीत आहे. तुला मरण हवे असेल तर त्याला जाऊन पुजारी कोठे आहे हे विचार."

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघे गावाकडे वळले. जातांना ते विचार करू लागले, आता पुढे काय करावे, अर्धा तास लागेल शंबर लोकांना मदतीला यायला. तो पर्यंत त्या लट्ठूसिंहाला गप्पात गुंतवून ठेवता आले तर बाबा गावकऱ्यांबरोबर येतील व सर्वांना कैद करू शकतील. नंतर त्या पुजाऱ्याचा पण समाचार घेता येईल विक्रम! तुला काय वाटते?" शिखीमुखने विचारले.

"ठीक! आपण तसेच करू या. चल!" विक्रमकेसरी म्हणाला. ते दोघे गावात पोचले तेव्हां काही नाग लोक धान्याची गाठोडी बांधीत होते. एका बाजूला एक आडदांड मनुष्य आपल्या लांब लांब मिशा पिळवटत एका हाताने होता, त्याच्या दुसऱ्या हातात भाला होता.

शिखीमुख त्याच्याजवळ जाता जाता मध्येच थांबला व जोराने हाक मारीत म्हणाला–"लट्ठूसिंह! तू हा काय प्रकार अन्याय चालवला आहेस? बिचाऱ्या गावकऱ्यांनी मेहनत करून पिकवलेले धान्य तू फुकटात असे लुटून नेणार होय? मनुष्य आहेस की राक्षस? हा का न्याय झाला?"

लट्ठूसिंह तेव्हा पाठमोरा उभा होता. मागे वळून शिखीमुखकडे आश्चर्याने पहात म्हणाला–"कोण रे तू! ओ हो! शिवाजीचा पोर वाटते? पुष्कळ ऐकले आहे तुझ्या

विषयी. एकदा पाहिले पण आहे तुला. तू आम्हां नाग जातीच्या लोकांना न्याय धर्म शिकवायला आला आहेस, होय ना? पण तुला कसे शिकवायचे हे अजून कळले नाही आम्हांला." असे सांगून तो आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला–"पाहता काय? याला व त्याच्या मित्राला पकडून प्रथम झाडाला बांधून ठेवा."

लट्टूसिहाचा हुकूम होताच चार नाग शिखीमुखला व विक्रमकेसरीला धरण्यासाठी पुढे येऊ लागले. पण प्रसंग ओळखून शिखीमुखने आपल्या मित्राला सावध केले व दोघे एकेक पाऊल मागे सरकू लागले. मागे सरकून शत्रू बेसावध असतांना वार करावयाचा, असा हेतू होता दोघांचा. नाहीतर इतर लोक चटकन पुढे येऊन त्यांना चारी घेरून उभे राहतील.

शिखीमुखला मागे सरकताना पाहून लट्टूसिह मोठ्याने हंसला व म्हणाला–"शबरजातीचा सरदार जिवाजीचा मुलगा असा भित्री भागूबाई असेल असे नव्हते मला वाटले."

ते ऐकून व्यंग करीत शिखीमुख दोन पावले पुढे टाकून म्हणाला–"लट्टूसिह! तू वया उंची व शक्ती तिन्हीत माझ्याहून मोठा आहेस. मग मला पकडण्यासाठी आपल्या अनुयायांना कां पाठविलेस. तूंच स्वतः कां नाही पुढे येत? भित्री भागूबाईमी की तू?"

तो अपमान लट्टूसिहाला असह्य झाला. "अस्सं!" असे म्हणत डाव्या हाताने मिशा पिळवटत व उजव्या हाताने भाला पेलत म्हणाला–"तर मग तू स्वतःच आपल्या मृत्यूला बोलावणे पाठवीत आहेस. हा पहा, तुझ्या मृत्यु मी आलो! खबरदार!" असे म्हणत भाल्याचा नेम शिखीमुखवर धरून त्याने जोराने उडी मारली व शिखीमुख होता तिकडे निघाला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

जादूचा आजार

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुझी निष्ठा व्रजदत्तच्या निष्ठेसारखी आहे, काकणभर जास्तच आहे. परंतु तू त्याच्या सारखे हातात आलेले यश मात्र घालवून बसू नकांस. तुला रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मगधचा राजा देवदत्त याला व्रजदत्त नावाचा मुलगा होता त्याला लहानपणा पासूनच वैद्यकशास्त्राची आवड होती. त्याने लहान वयातच वैद्यकशास्त्रावर सर्व ग्रन्थ वाचून काढले. नंतर त्याने औषधी वनस्पती व निरनिराळ्या प्रकारच्या मुळ्या यांचा

वेताळाच्या गोष्टी

अभ्यास केला. काही काळ रानटी लोकांच्या संगतीत राहून त्याने काही वन्य औषधांची पण माहिती करून घेतली. तरुण वयातच त्याला लोग धन्वतरी म्हणून ओळखू लागले.

वयात आल्यावर त्याच्या आई वडिलांनी त्याचे लग्न करून देण्याचे ठरविले. तो रूपाने मदनाचा जणुकाही पुतळाच होता. म्हणून पुष्कळ राजकन्या सांगून अल्या, एकीहून एक सुंदर. राजा व राणी दोघांना पुष्कळ मुली पसंत पडल्या, परंतु व्रजदत्तला त्यांच्यापैकी एक देखील पसत पडली नाही.

प्रकृतीविषयी किंवा मानसिक स्वास्थ्याविषयी परीक्षा करून घेत असे. म्हणून त्याला प्रत्येक मुलीत हा ना तो आजार दिसून येई व तो नकार देई.

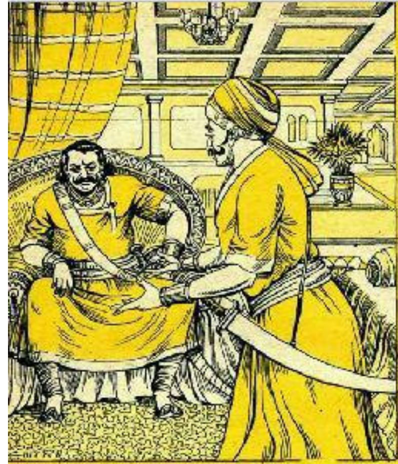
विदर्भ देशाचा राजा विक्रमसेन याला तेजोवती नावाची एक मलगी होती. तिचे आईवडील आपल्या मुलीसाठी चांगले स्थळ पहातच होते. त्यांनी व्रजदत्तच्या सौंदर्याविषयी ऐकले होते. परंतु मुलीला दाखवायला नेणे त्यांना पसंत नव्हते. त्यांत त्यांना स्वत:चा अपमान वाटला. एवढेमात्र त्यांना वाटे की व्रजदत्त मुलीला पाहील तर नक्कीच तिला पसंत करील.

म्हणून तेजोवतीच्या आई वडिलांनी व्रजदत्तला विदर्भ देशात बोलावण्याचा निश्चय करून एक युक्ती केली. देशभर तेजोवतीची वाचा गेल्याची व ती मुकी झाल्याची बातमी एकाएकी पसरली. विक्रमसेनाने जाहीर केले की त्याच्या मुलीची वाचा परत आणून देणाऱ्या वैद्याला त्याच्या वजनाचे सोने देण्यात येईल. कित्येक वैद्यांनी येऊन तेजोवतीच्या आजाराचे निदान केले. पण काही फायदा झाला नाहीं. खरोखरची वाचा बंद झाली ती तर कदाचित औषधपाणी करणे शक्य होते. परंतु मुकेपणाचे सोंग करणाराचे औषधपाणी कसे कोण करणार?

पुढे विक्रमसेनाने मगधच्या दरबारी दूत पाठवून विनंती केली की मुलीच्या मुकेपणाचे निदान करून व्रजदत्तने औषधपाणी करता येण्यासारखे असेल तर करावे. व्रजदत्त त्याला कबूल झाला व तो त्या दूताबरोबर विदर्भ देशांत आला. विक्रमसेनाने व्रजदत्तची बडदास्त जावयापेक्षा जास्त चांगली ठेवली. दुसऱ्या दिवशी तेजोवतीला पाहून तिच्या आजाराचे कारण व औषधपाण्याविषयी चवकशी करण्याचे ठरले. त्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी त्याने तेजोवतीला पाहिले. तिचे रूप लावण्य पाहून त्याला वाटले की तिच्या सौंदर्याची बरोबरी करू शकणारी मुलगी जगात कोठे मिळणे अशक्य. त्याच बरोबर त्याने हे देखील ओळखले की तेजोवती मुकी नाही. पण तो त्याविषयी काही बोलला नाही. तो राजाला म्हणाला– "आपली मुलगी मुकी आहे खरी, परंतु तिच्याशीच विवाह करण्याचा माझा विचार आहे."

राजा सर्व ऐकत होता, पण काही बोलला नाही वज्रदत्त पुढे म्हणाला–" हा आजार तसा मोठा व जुना दिसत नाही. आपल्या राज्यातल्या मोठमोठ्या वैद्यांनी

प्रयत्न करून हात टेकले हे ऐकून मला फार आश्चर्य वाटत आहे. मी फक्त एकच गोळी देऊन हा आजार बरा करून दाखवितो." असे सांगून वज्रदत्तने आपल्या औषधाच्या पिशवीतून एक गोळी काढून तेजोवतीला दिली.

त्याच दिवशी रात्री वज्रदत्त विदर्भ राजाचा निरोप घेतल्याशिवाय गुप्तपणे मगध देशी निघून गेला.

राजाने येऊन पाहिले तर वज्रदत्त नव्हता व तेजोवती खरोखरच मुकी झाली होती. विक्रमसेन घाबरला. त्याने पुष्कळ शोध केला पण वज्रदत्त कोठे कोणाला दिसला नाही. तो परत मगधदेशी गेला असावा असेच राजाला व प्रत्येकाला वाटले.

शेवटी नाइलाजाने विक्रमसेन आपल्या मुक्या राजकन्येला घेऊन मगधदेशी गेला. वज्रदत्तजवळ अनेक प्रकारे माफी मागितली आणि मुलीने मुकेपणाचे सोंग कां केले होते हे देखील सांगून टाकले.

वज्रदत्ताने तेजोवतीला आणखी एक गोळी दिली. ती खाल्ल्या बरोबर ती पुन्हा बोलू लागली. वज्रदत्तच्या आई वडिलांनी देखील मुलीला पसंत केले व तिच्या आईवडिलांना मुलाच्या पोरकट पणामुळे जो त्रास झाला त्याबद्दल दुःख व्यक्त करून ते म्हणाले–"मुलीने मुकेपणाचे सोंग केले त्यात काही गैर नाही. आपल्या होणाऱ्या पतीची तिने परीक्षा घेतली. मुलाने पण थट्टे थट्टे तच हे सर्व केले. दोघांनी परस्पर परीक्षा घेऊन परस्परांना पसंत केलं."

विक्रमसेन राजा म्हणाला–"मी तेजोवतीचा विवाह समारंभ पुराकरूनच जावे म्हणत आहे."

वज्रदत्त म्हणाला–"मी आपल्या मुलीचा आजार बरा करण्याचे कबूल केले होते. त्या साठीच मी आपल्या कडे आलो होतो. आता आपली मुलगी चांगली बोलू लागली आहे. आतां इतर गोष्टींचा आग्रह आपण धरूं नये."

विक्रमसेनाने देवदत्त व त्याची राणी दोघांसमोर हात जोडून विनंती केली की माझ्या मुलीने आपल्या मुलाशींच लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले आहे. आपण आपल्या मुलाचे मन वळवून तिच्याशी विवाह करून घेण्यास सांगावे."

आईवडिलांनी अनेक प्रकारे मुलाला समजावून सांगितले, पण तो तेजोवतीशी लग्नास तयार झाला नाही. शेवटी निराश होऊन विक्रमसेन मुलीला घेऊन विदर्भदेशी परतला.

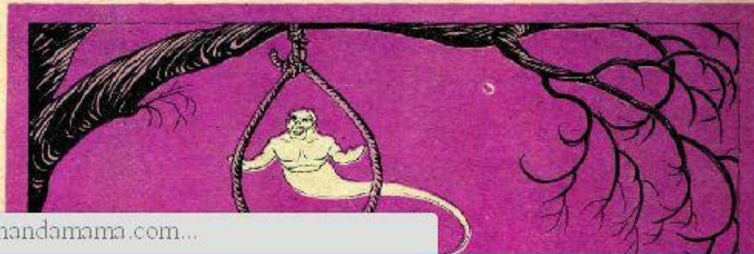
येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, वज्रदत्ताने तेजोवतीला पाहल्याबरोबर तिच्याशी लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले होते. मग त्याने असा नकार कां द्यावा? तिने मुकेपणाचे सोंग केले होते म्हणून? तेजोवतीने ते सर्व त्याच्याशी लग्न व्हावे याच हेतूने नव्हते का केले? हे कळले असूनही त्याचे मन कां बदलले नाही? तिने फसविले म्हणून तो तिच्यावर रागावला होता तर त्याने तिला पुन्हा वाचा कां दिली? या सर्व शंकांचे समाधान तुला

माहीत असून तू केलं नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला–"व्रजदत्त सर्व रोग बरा करणारा एक अपर धन्वतरी होता. परंतु त्याच्या वैद्यक विद्येवर तेजावतीचा विश्वास नव्हता. म्हणून तिने मुके पणाचे सोंग केले आणि त्याच्या वैद्यक विद्येचा तिने अपमान केला. म्हणून आपल्या वैद्यक विद्येचा पराक्रम पटवून देण्यासाठी त्याने तिला मुके केले. रोग्याने रोगाचे निदान करून औषध द्यायला विनंती केली की त्याचे औषधपाणी करणे प्रत्येक वैद्याचे कर्त्तव्य असते. म्हणून तेजोवतीचा मुकेपणा त्याने दूर केला आणि आपल्या शक्तीची साक्ष पटवून दिली. आता तेजोवतीशी लग्न करण्याविषयीं तो कदाचित कबूल झाला असता. परंतु केव्हां? तो प्रथम आला त्या वेळी तेजोवतीनें त्याला मुकेपणा धरण्या ऐवजी खरें तें सांगून टाकायला हवे होते कीं, त्याने यावे म्हणूनच तिने मुकेपणा धरला होता. तेव्हां कदाचित तिला क्षमा करून तो लग्नाला कबूल झाला असता. ते सर्व नाटक करण्याऐवजी ती त्याच्याबरोबर मगधदेशी जायला तेव्हांच तयार झाली असती तर येथवर परिस्थिती आली नसती. आपला मुकेपणा घालवण्यासाठी ती मगध देशी गेली होती. वैद्य म्हणून त्याने तिला वाचा परत मिळवून दिली. प्रत्येक वेळी तिने व तिच्या बापाने थोडा वरचढपणाच दाखविला. म्हणून व्रजदत्तने तेजोवतीशी लग्न केले नाही तर त्यांत मला तरी काही गैर वाटले नांही."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

सुलतानाचा निवाडा

अरबस्तानातील एका नगरी एका सुलतानाचे राज्य होते. त्या गांवी हसन नावाचा एक गरीब तरुण मुलगा रहात असे. तो दिसायला सुंदर होता व गायनशास्त्रात पण निपुण होता. त्याचे जमीला नामक एक मुलीवर प्रेम होते.

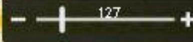
जमीलाचे सौंदर्य पाहून एका उमरावानें तिच्याशी लग्न करण्याचा विचार केला आणि एका मध्यस्थाला लग्नासंबंधी बोलणी करण्यासाठी त्या मुलीच्या आई वडिलांकडे पाठविले. परंतु जमीलाने, हसन शिवाय इतर कोणाशी ती लग्नाला तयार नाही, असा परत निरोप पाठविला. तेव्हां उमरावाने रात्रीच्या वेळी आपल्या नोकरांना पाठवून जमीलाला तिच्या इच्छे विरुद्ध आपल्या महालात उचलून आणविले. हसनला ती गोष्ट कळली व तो उमरावा विरुद्ध फियार्द करण्यासाठी सुलतानाकडे गेला. पाहरेकऱ्यांनी सुलतानांची ती विश्रांतीची वेळ आहे असे सांगून दुसऱ्या दिवशी येण्यास सांगून हसनला परत पाठविले.

"उजाडेपर्यंत थांबावे लागले तर एका असहाय मुलीवर कहर होईल!" हसनने निवेदन केले.

"त्याला आतां आम्ही तरी काय करणार? आतां जाऊन सुलतानांची झोप मोडली तर आमचा शिरच्छेद होईल त्याची काय वाट?" पाहारेकरी म्हणाले

तेव्हां हसन आपल्या गोड आवाजात एक गाणे म्हणू लागला. त्या गाण्यात त्याच्यावर आलेल्या संकटाचा सारांश होता.

सुलतान अर्धवट झोंपेत होता. अमृतासारख्या गोड आवाजात हसनने म्हटलेले गाणे त्याला ऐकू आले. त्याने आपल्या

खास नोकराला पाठवून गाणे म्हणणाऱ्याला बोलावून आणायला सांगितले.

नोकर हसनला बोलावून घेऊन आला. हसनने सुलतानाला लवून मुजरा केला. सुलतान त्याला म्हणाला–"काय रे, तुला अल्लाने किती गोड आवाज दिला आहे? उजाडेपर्यंत तू माझी करमणूक करशील का? मागशील ते तुला देईन."

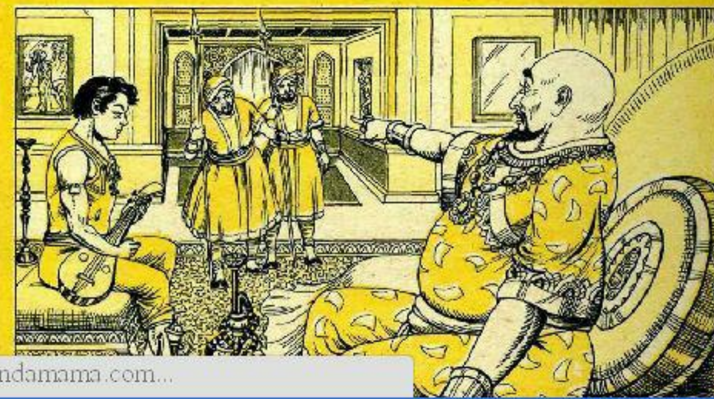
"मालक! मी गाणे म्हणून आपणाकडून इनाम बक्षिस मिळविण्यासाठी आलो नसून एका दुसऱ्याच जरूरी कामाने आलो आहे. माझ्या प्रेमिकेला आपला एक उमराव तिच्या इच्छेविरुध्द उचलून घेऊन गेला आहे. आपण तिचे रक्षण केले नाही तर तो दुष्ट तिच्याशी निकाह लावून घेईल. त्याने तिच्याशी लग्न केले तर मी जीवच देईन."

सुलतान थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"मला उद्या सकाळपर्यंत तू गाणे म्हणून दाखव. मी उद्यां न्याय निवाडा करीन."

हसन रात्रभर गाणे म्हणत राहला. त्याच्या प्रत्येक गाण्यात करुणरस होता.

उजाडल्यावर सुलतानाने त्या उमरावाला धरून घेऊन यायला हुकूम सोडला.

उमरावाने आल्याबरोबर सुलतानाला मुजरा करून अपराधाचे कारण विचारले.

"आम्ही असे ऐकतो की तू जमीला नाम कएका तरूण मुलीला आपल्या महालात तिच्या इच्छे विरुद्ध उचलून घेऊन आला आहेस. हे खरे असेल तर तुला कडक शिक्षा करावी लागेल." सुलतान म्हणाला.

"मालक! थोड्याच वेळापूर्वी काजी समक्ष आमचे दोघांचे लग्न झाले. लग्नानंतर लग्नाची मेजवानी चालू होती. तेवढ्यात आपल्या आज्ञेने आपले शिपाई मला धरून येथे घेऊन आले." उमराव म्हणाला.

सुलतानाचा चेहरा रागाने लाल झाला म्हणाला–"तू जमीलाला तिच्या विरुद्ध उचलून नेऊन तू तिच्याशी लग्न करून मोकळा झाला आहेस. तुला मी या अपराधा बद्दल फाशीची शिक्षा देतो." असे सांगून सुलतानाने शिपायांना आज्ञा केली "या दुष्टाला फाशीची शिक्षा द्या."

शिपाई त्या उमरावाला धरून घेऊन गेले. ते सर्व ऐकून हसन सुलतानाला म्हणाला–"मालक! मी विनंती केली तेव्हांच हे लग्न होऊ दिले नसते तर येथवर पाळी आली नसती. उजाडेपर्यंत आपणच. नाही का थांबायला सांगितले?"

सुलतान स्मित करून म्हणाला–"हसन! तू एक चांगला मनुष्य आहेस व तो उमराव दुष्ट आहे. उजाडण्यापूर्वी तो जमीलाशी लग्न करून घेणार हे मला माहीत होते. परंतु काही बिघडले नाही. उमरावाच्या मृत्यूनंतर जमीला उमरावाच्या स्थावर जंगम इस्टेटीची मालकीण होईल. तुझ्याशी लग्न करून घेण्यास मी तिला परवानगी देईन. दरबारी गायक म्हणून मी तुझी नेमणूक करतो."

त्याने न्याय मागितला त्यापेक्षा जास्तच न्याय सुलतानाने करून त्याला उपकृत केले आहे हे कळायला हसनला वेळ लागला नाही. उमरावाला फाशीची शिक्षा झाली ती फक्त त्याने केलेल्या फिर्यादीमुळे नसून त्याने पूर्वी केलेल्या गुन्ह्यांमुळे होती.

भुतांच्या सैपाकी

एका गावी एक विधवा बाई रहात असे. तिला एक मुलगा होता. त्याचे नाव गोपाळ होते. तो तसा हुशार होता, पण उनाड स्वभावाचा होता. त्याला कामधंदा येत नसे. काही दिवसांनी त्याची आई वारली. त्याचा मामा त्याला आपल्या गावी बोलावून घेऊन गेला. मामाने एका मागून एका जमिनदाराच्या. घरी त्याला कामाला लावून दिले. पण तो एका जागी टिकला नाही. मामाला कंटाळा आला व त्याने भाच्याला घराबाहेर काढले.

गोपाळ आपल्या मामाच्या घरून निघाला तो चारपाच दिवस पायी प्रवास करीत एका रानात आला. तेथे त्याला एक जुना पडका किल्ला दिसला. किल्ल्यासमोर एक जुनी विहीर होती. एक म्हातारी विहिरीतून पाणी काढून बाहेर ओतीत होती. दम घेण्यासाठी ती मध्ये थोडा वेळ थांबे.

ती असे कां करते हे गोपाळला कळेना. त्याने तिला विचारले–"आजी! तुम्ही एवढे पाणी काढीत आहा व ते सर्व जमिनीवर ओतीत आहा हे कशाला? तुम्हांला दम लागल्यासारखा पण दिसतो आहे. मला द्या पोहरा, मी काढतो पाणी."

"अरे बाळ! मी आणखी पांच पोहरे ओढून काढले की भुते येतील." पोहरा गोपाळच्या हाती देत म्हातारी म्हणाली आणि झोपडीत निघून गेली.

गोपाळला ते सर्व काही कळेना. त्याने पन्नासवर पोहरे पाणी काढून म्हातारी ओतीत होती तसे ओतले. विहिरीतून दोन भुते आली आणि किल्ल्यात निघून गेली. थोड्या वेळाने ती परत आली व पुन्हा विहिरीत निघून गेली. गोपाळ झोपडीत आराम करीत बसलेल्या म्हातारीकडे गेला व त्याने तिला विचारले–"आजी! तुम्ही विहिरीतून हे पाणी कश्य काढता? विहिरीतून भुतें काय येतात? आणि किल्ल्यात जाऊन पुन्हा विहिरीत परत काय जातात? आहे तरी कोण या किल्ल्यात?

म्हातारी दम घेऊन म्हणाली–"बाळ! एका काळी मी या किल्ल्याची मालकीण होते. मी एक जादूगारीण आहे. कोठून तरी शिंग असलेला एक राक्षस आला आणि त्याने माझा किल्ला बळकावला. त्याने माझा मंत्रदंड हिसकावून घेतला आणि आपल्या कानात लपवून ठेवला. तो मंत्रदंड गेला तेव्हां पासून मी निर्बळ झाले. तो मंत्रदंड परत मिळविण्याच्या प्रयत्नात माझी दोन सोन्यासारखी मुले त्या राक्षसाच्या हाती मरण पावली. त्या विहिरीत दोन भुते आहेत. विहिरीतून शंभर बालड्या पाणी उपसले की ती बाहेर येतात आणि राक्षसाला सैंपाक करून घालतात. आयुष्यभर मला ही बेगार करावी लागत आहे."

"आजी! तुम्ही काळजी करू नका. मी तुमचा मंत्रदंड परत मिळवून देतो." गोपाळ म्हणाला.

गोपाळ दिवसभर त्या म्हातारीच्या झोपडीत राहला. म्हातारीने त्याला पोटभर जेवायला वाढले. दुसऱ्या दिवशी त्याने विहिरीतून शंभर बालड्या पाणी उपसून काढल्या. भुते विहिरीतून येऊन किल्ल्यात गेली. गोपाळ देखील त्यांच्या पाठोपाठ किल्ल्यात गेला.

सैंपाकघरात राक्षसाने शिकार करून आणलेल्या जनावरांचा ढीग ठेवलेला होता. भुतांनी भराभर जनावरांच्या मांसाचे लहान लहान तुकडे करून चूल पेटवली आणि मांस शिजायला ठेवले. गोपाळने पाठी मागून दोन्ही भुतांच्या शेंड्या धरून त्यांना मांसाच्या मोठ्या कढईत टाकले. भुते पण त्या मांसाबरोबर शिजू लागली.

गोपाळने सैंपाक झाल्यावर पर्वताकार राक्षसाला जागा करून त्याला ते मांस खायला वाढले. मांसाबरोबर भुतांचे व्यंजन पडले असल्यामुळे राक्षसाला त्या दिवसाचे मांस फार आवडले.

"आजचे मांस कोणी शिजवले बुवा! काय पण रुचकर झाले आहे? आज कोणी सैंपाक केला?" राक्षसाने विचारले.

गोपाळ हिंमत करून समोर येऊन म्हणाला–"राक्षसराज! मी सैंपाक केला. भुते आली नाहीत आज."

"तू? कोण तू?" राक्षसाने विचारले.

"मी भुतांचा सैंपाकी आहे." गोपाळ म्हणाला.

"अरे गुलामा! छान सैंपाक करता येतो की रे तुला! आज पासून तूच येऊन सैंपाक करीत जा." राक्षस म्हणाला.

राक्षस काही वेळ ढेकरा देत बसून होता. नंतर जमिनीवर पडला आणि घोरू लागला.

संधी पाहून गोपाळने त्याच्या कानातला मंत्रदंड काढून घेतला आणि म्हातारीला नेऊन दिला.

मंत्रदंड हातात येताच हजार हत्तीचे बळ अंगात आल्यासारखे म्हातारीला वाटले. ती घाई घाईने किल्ल्यात गेली. राक्षसावर मंत्र टाकून जादूची कांडी फिरवली आणि तीनदां राक्षसाच्या डोक्यावर ती आपटली. राक्षस भस्म होऊन गेला.

झोपडीत परत आल्यावर म्हातारी गोपाळला म्हणाली–"बाळ! माझी मुले आता या जगात नाहीत. तूच माझा नातू. या किल्ल्यात अलोट धन आहे. तू ते घेऊन जा आणि सुखी हो."

म्हातारीने दाखविलेला ठेवा उचलून घेऊन गोपाळ मामाच्या घरी गेला. आपला भाचा इतके धन घेऊन आलेला पाहून मामा खूष झाला व त्याने त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

बोलणारा पोपट

एका गावी भोलाराम नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याने एक पोपट पाळला होता

एकदा संध्या काळी भोलाराम शेतावरून परत येत असता त्याला वाटेत एक बकरा दिसला. तो बकरा भोलारामचा शेजारी काळूराम याचा होता. तो नाहीसा झाला होता. म्हणून काळूराम त्याला शोधत होता. पण बकरा सापडला नाही. बिचारा हताश होऊन घरी बसला होता.

भोलाराम सर्वांची नजर चुकवून बकरा घरी घेऊन आला आणि त्याने तो बकरा कापला. त्याचे थोडे मांस त्याने रात्रीच शिजवून खाल्ले व थोडे दुसऱ्या दिवसासाठी ठेवून दिले उरलेले मांस त्याने शेजारच्या गावी त्याचे नातेवाईक रहात होते त्यांच्या घरी पाठवून देण्यासाठी बाजूला काढून ठेवले. बकऱ्याचे कातडे गुंडाळून झोपडीच्या छपरात त्याने लपवून ठेवले. पोपट पिंजऱ्यात बसून ते सर्व पहात होता.

दुसऱ्या दिवशी काळूराम भोलारामाच्या घरी आला व म्हणाला–"काय सांगू अण्णा! अरे तीन दिवस झाले, कोठे बकरा गेला राम जाणे!"

लगेच पोपटाने बकऱ्याची गोष्ट जशी त्याने पाहाली होती सांगून टाकली. काळूरामाला ती गोष्ट खरी वाटली, पण काही बोलल्याशिवाय तो आपल्या घरी निघून गेला. जातांना झोपडीच्या छपरात लपवून ठेवलेले कातडे त्याला दिसले.

भोलारामाला वाटले की काळूराम जाऊन पाटलाकडे फिर्याद करणार. म्हणून तो स्वस्थ बसला नाही. पोपटावर एक डबा उपडा ठेवून त्या डब्याला भोके करून त्यातून आंत पाणी सोडू लागला. दुसऱ्या दिवशी भोलारामाकडे पाटलाचा

निरोप आला–"पोपट बरोबर घेऊन चावडीवर हजर हो!" भोलाराम त्याप्रमाणे पोपटाला घेऊन चावडीवर गेला.

पाटलाने पोपटाला विचारले–"काय रे! काल काय काय झाले सांग पाहू." पोपटाने जे पाहिले होते ते सांगितले. भोलाराम काळोख पडल्यावर बकरा घेऊन आला. त्याला कापून त्याचे थोडे मांस खाल्ले व बाकी उचलून ठेवून दिले. कातडे छपरात लपवून ठेवले आहे वगैरे.

पाटलाने भोलारामाला विचारले–"मग बोल आता! तुझा पोपट सुद्धा तुझ्या विरुद्ध साक्ष देतो आहे. तू काळूरामाचा बकरा कापून खाल्लास."

भोलाराम म्हणाला–"पाटील! हा पोपट नमकहराम आहे! नेहमी खोटे बोलतो. पाहिजेतर मी ही गोष्ट आपल्याला पटवून देतो." असे सांगून त्याने पोपटाला विचारले काल रात्री हवामान कसे होते?"

"काल रात्री घनदाट काळोख होता. बराच वेळ पाऊस पडत होता!" पोपट म्हणाला.

"ऐकलेत पाटील! रात्री पौणिमा होती आणि हा म्हणतो काळोख होता. आकाश निरभ्र होते आणि हा म्हणतो पाऊस पडत होता." भोलाराम म्हणाला.

पोपट खोटे बोलत असल्याची पाटलाची खात्री पटली व त्याने भोलाराम निर्दोष असल्याचे जाहीर केले.

घरी पोचल्या बरोबर भोलारामाने आपल्या पोपटाला सोडून दिले. तो रानात इतर पोपटांबरोबर राहू लागला व त्यांना म्हणाला–"मनुष्य! इतका क्षुद्र असेल असे नव्हते मला वाटले त्यांना आवडेल ते बोलले पाहिजे आम्ही. खरे त्यांना आवडत नाही. आम्हाला बोलण्याचा अधिकार नाही. ते शिकवतील तेच बोलले पाहिजे. दुसरे काही बोललो तर त्यांना राग येतो!"

मनूच्या मुलाचे नाव नभाग असे होते. त्याला कित्येक मुले होती. प्रत्येकाने वैदिककर्मे शिकून घेतली. यज्ञादिक करून पुष्कळ गोधन मिळविले. विवाह करून गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला.

नभगच्या सर्वात धाकट्या मुलाचे नाव नाभाग असे होते. त्याच्या इतर भावांनी सर्व गोधन वांटून घेतले आणि गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला त्यावेळी नाभाग ब्रह्मचारी होता. त्याने आपल्या भावांकडे आपला वांटा मागितल.

ते म्हणाले–"तू बाबांना जाऊन विचार. ते जसे सांगतील तसे आम्ही करू."

नाभाग आपल्या वडिलांकडे गेला आणि विचारले–"बाबा! माझ्या सर्व वडील बंधूंनी सर्व गोधन वाटून घेतले आहे. मी मागायला गेलो तेव्हां तुमच्याकडे जाऊन विचार असे म्हणाले. आता तुम्हीच काय तो न्याय निवाडा करा."

नाभग आपल्या सर्वात धाकट्या मुलाला म्हणाला–"त्या सर्वांनी यज्ञादि करून गोधन मिळविले आहे. गृहस्थश्रामात प्रवेश पण त्यांनी केला आहे व गोधन दान करण्याचा अधिकार मिळविला आहे. तू आजपर्यंत यज्ञकर्म केले नाहीस. गोधन मिळविले नाहीस. ब्रह्मचारी आहेस. त्यांच्या बरोबरीने वांटा तुला कसा काय मिळणार?"

"तर मग मी काय करू?" नाभागने वडिलांना विचारले.

"अंगीरस सत्रयज्ञ करणार आहेत. ते थोर ज्ञानी आहेत, परंतु सहाव्या दिवशी कर्त्तव्य असलेले कर्म वैश्वदेव आदि सूक्त त्यांना माहीत नाही. तू त्या सत्रयज्ञाच्या वेळी हजर रहा आणि वैश्वदेवाची दोन सूक्ते म्हणून त्यांना त्या दिवसाचे कर्म कसे करावयाचे ते सांग. सत्रयज्ञ संपूर्ण होताच यज्ञाचा शेष भाग दान

म्हणून तू घे. अशा तऱ्हेने तुला गोधन मिळेल." बापाने मुलाला उपदेश केला.

नाभाग बापाने सांगितल्याप्रमाणे अंगीरसांच्या सत्र यज्ञात भाग घेण्यासाठी गेला. सहाव्या दिवशी कर्त्तव्य असलेले कर्म माहीत नसल्यामुळे काय करावयाचे हे त्यांना सुचेना. तेव्हा नाभागने पुढे होऊन त्यांना मदत देण्याचे कबूल केले व यज्ञाचा शेषभाग मिळाला पाहिजे असे त्यांच्याकडून वचन घेतले. यज्ञ संपला. अंगीरसांनी वचन दिल्या प्रमाणे यज्ञाचा शेषांश नाभागला दिला. तो घेण्यासाठी नाभागने हात पुढे केला तेवढ्यात एक कृष्ण आकृति प्रगट झाली आणि– यज्ञाचा शेषांश घेऊ लागली.

"हा मला मिळालेला शेषांश आहे. तूं कोण याला हात लावणारा?" नाभाग त्याला विचारू लागला.

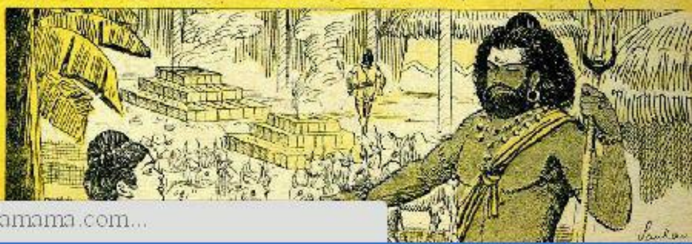
"यज्ञाचा शेषांश नियमानुसार रुद्राला मिळावयाचा असतो. मी रुद्राच्या वतीने आलो आहे. माझ्या बोलण्यावर तुझा विश्वास नसेल तर तू आपला वडिलांना जाऊन पाहिजे तर विचार." तो कृष्ण आकृतीवाला पुरुष म्हणाला.

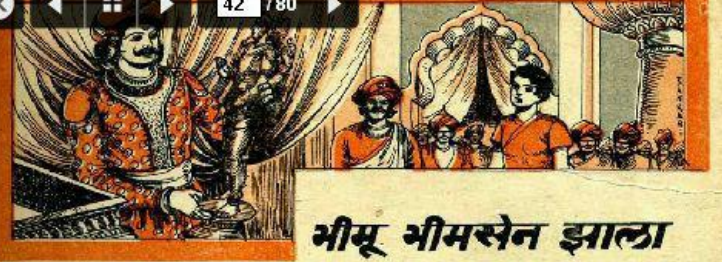
नाभाग आपल्या वडिलांकडे गेला व सर्व वृत्त सांगून त्याने विचारले–"रुद्राचा प्रतिनिधि म्हणतो की यज्ञाचा शेषांश रुद्राला मिळावयाचा असतो. तर हे सत्य आहे का?"

"होय, ते सत्य आहे. नियमानुसार यज्ञाचा शेषांश रुद्राला मिळावयाचा असतो." बाप म्हणाला.

नाभाग परत आला व म्हणाला–"हे महापुरुषा! तू म्हणालास ते सत्य आहे. म्हणून तू हे गोधन घेऊन जा."

"तू आणि तुझे वडील दोघे ही सत्यवादी आहात. तू ब्रह्मज्ञानी आहेस. तू यशस्वी होशील. हे गोधन तुझे आहे." असे सांगून तो महापुरुष अदृश्य झाला.

भीमू भीमसेन झाला

एका गावी एक शेतकऱ्याचा मुलगा होता. त्याचे नाव भीमू होते. बाप जिवंत असेपर्यंत तो दोन वेळचा पुक्खा झोडीत असे व हातावर पाणी पडले की उनाडक्या करायला निघून जाई. तसा तो हुशार होता, परंतु त्याने कामधंदा शिकून घेतला नाही.

बाप मेल्यावर भीमूला स्वतःच्या पायावर उभे रहावे लागले. मरते वेळी बापाने फक्त पाच मोहरा ठेवल्या होत्या. त्या घेऊन तो गावात एका सुताराकडे गेला. सुताराला त्याने मोहरा देऊन काम शिकवायला सांगितले. सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत तो त्याच्याकडे काम शिकत राहिला. दुसऱ्या दिवशी दगडावर कोरीव काम करणाऱ्याकडे जाऊन त्याच्याकडे सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत काम शिकत राहिला. त्याने आपल्या त्या गुरूला पण दोन मोहरा दिल्या. तिसऱ्या दिवशी तो आपल्या गावी परतला तेव्हा त्याच्या जवळ फक्त एकच एक मोहोर उरली होती. गावात तो कधी सुताराचे व कधी दगड कोरण्याचे काम करून आपला उदर निर्वाह करू लागला.

त्याच सुमारास राजाचा वाढदिवस आला. भीमूने विचार केला की राजाला काहीतरी उत्तम नजराणा दिला पाहिजे. त्याने चंदनाच्या लाकडाची एक सुंदर पेटी तयार केली व तिच्यावर चांगली नकशी काढली. नंतर संगमरमरी दगडाची एक सुंदर मूर्त तयार केली. ती मूर्त एका बाजूने पाहिली की विष्णूसारखी दिसे वँ दुसऱ्या बाजूने पाहिली की शंकरासारखी दिसे. ती मूर्त चंदनाच्या पेटीत ठेवून भीमू राजाच्या वाढदिवसाच्या समारंभाच्या वेळी हजर झाला व त्याने ती पेटी नजराणा म्हणून राजाला दिली.

सौ. शांताबाई बापट

तो नजराणा पाहून राजाला परमानंद झाला. राजा भीमूच्या कौशल्यावर इतका खूष झाला की त्याने भीमूला पाच हजार मोहरा बक्षिस म्हणून दिल्या. भीमू ते बक्षिस घेऊन आपल्या गावी परत आला.

भीमूला इतके मोठे इनाम मिळालेले पाहून शेजारच्या गांवच्या एका कारीगराला त्याचा हेवा वाटू लागला. आपण त्याहून मोठे इनाम मिळविले पाहिजे असे त्याने ठरविले. त्याने एक मूर्त तयार केली. ती मूर्त स्वतः राजाची होती. राजा आपल्या शत्रूला ठार करीत असल्याचे ते दृश्य होते. त्याने एका सुताराकडून ती मूर्त ठेवता येईल इतकी मोठी पेटी करवून घेतली आणि पेटीत मूर्त ठेवून ती राजाला नेऊन दिली.

परंतु ती मूर्त पाहून राजाला भयंकर राग आला. कारण ठार होणाऱ्या राजाचे रूप राजासारखे होते व मारणारा दुसराच कोणी होता. तो राजासारखा नव्हता.

राजाने ती मूर्त जागच्या जागी फोडून तोडून टाकली व कारीगराला पन्नास फटक्यांची शिक्षा दिली. अर्थातच कारीगराचा राग राजापेक्षा भीमूवरच वाढला. त्याने एके दिवशी रात्री भीमूच्या घराला आग लावली. घराबरोबर घरात होती नव्हती ती सर्व चीजवस्तू जळून गेली.

भीमू पुन्हा गरिबाचा गरीब झाला. त्याने सुताराचा धंदा करण्याचे ठरविले. तो खांद्यावर एक कुऱ्हाड घेऊन रानात गेला. वाटेत त्याला ठेच लागली व पायाच्या एका बोटाचे नख निघाले. त्याचा पाय दुखू लागला. भीमूने रागाच्या भरात ज्या दगडाची ठेच लागली होती तो दगड जमिनीतून बाहेर खणून काढला. परंतु त्या दगडाखाली त्याला शिलालेख लिहिलेला दगड दिसला.

डोंगरांतल्या खडकाळ जागी हा शिलालेख कोणी व कां बरे पुरून ठेवला असावा?

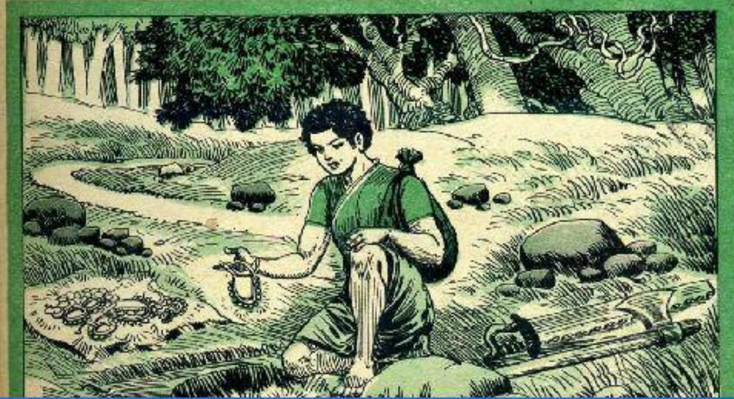
त्याने त्या शिलालेखावर ठेवलेले इतर दगड खणून काढले. शिलालेखाची शिळा उचलल्यावर त्याच्याखाली त्याला एक खड्डा दिसला. खड्ड्यात दागिने व मोहरा ठेवलेल्या दिसल्या. भीमूला वाटले की कदाचित चोरांनी चोरीचा माल येथे लपवून ठेवला असावा. तो कोणाला काही सांगितल्याशिवाय सर्व दागिने व मोहरा घेऊन घरी गेला.

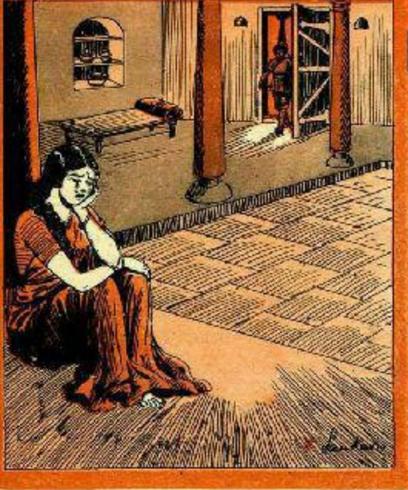
भीमू पुन्हा श्रीमंत झालेला पाहून गांवच्या पाटलाच्या पोटात दुखू लागले. त्याने भीमूला बोलावून विचारले–"काय रे तुला हे सर्व दागिने कोठे मिळाले रे?"

"मला डोंगरातल्या एका खडकाळ जागी मिळाले." त्याने खरेखरे सांगितले.

पाटील म्हणाला–"तू मूर्ख आहेस मूर्ख! केवढा मोठा गुन्हा केला आहेस तू? अरे ते पैसे व दागिने राजाचे आहेत त्यातल्या एका पैला देखील हात लावलास तर तुला कैद करण्याचा मला अधिकार आहे, लक्षात ठेव. झाले ते झाले, आता निमूटपणे तू जे काही त्या खड्ड्यातून उचलून घेऊन आला आहेस सर्व येथे आणून मला दे. मी राजाच्या खजिन्यात पाठवून देईन."

भीमूने दागिने व मोहरा वगैरे सर्व सामान आणून पाटलाकडे जमा केले

पाटलाने बराचसा माल स्वत:कडे ठेवून घेतला व थोडासा खजिन्यात्त जमा केला.

भीमूला ते सर्व पाहून त्या गावाचा वीट आला. त्याने गांव सोडून परदेशी जाऊन राहण्याचे मनाशी ठरविले. तो उत्तम कारीगर होताच. जगाच्या पाठीवर कोठे ही पोटा पाण्याला कमी पडणार नाही एवढी त्याची खात्री होती. म्हणून तो एके दिवशी गांव सोडून निघाला.

वाटेत रानात त्याला अनेक गावे लागली. कधी कोठे खायला मिळाले तर खाई, कधी विश्राती घ्यावीशी वाटली की विश्रांती घेई. असा अनेक दिवस प्रवास केल्यावर तो एके

दिवशीं संध्याकाळी एका गावी आला. त्याला एका घरात कोणीतरी रडत असल्याचा आवाज ऐकू आला.

भीमूने घरात डोकावून पाहिले. एक सोळा वर्षांची मुलगी रडत होती. "कां ग मुली रडतेस? या घरांत तुझे असे कोणी नाही वाटते? एकटीच आहेस का?" भीमूने तिला विचारले.

"मला लहानपणीच चोरांनी उचलून या जंगलांत आणून टाकले. या घराच्या मालकाने मला लहानपणापासून प्रेमाने वाढविले. आज सकाळी ते जग सोडून निघून गेले. आता मी एकटी आहे. रडू नाही तर आता मी काय करू?" तिला आपल्या आई-वडिलांचे नावपण माहीत नव्हते.

"तुला कोणी नसेल तर चल माझ्या-बरोबर. आपण दोघे लग्न करून सुखाने संसार करू." भीमू म्हणाला.

मुलीला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. तिने उठून सैपाक केला. भीमू मुलीकडेच पहात होता. त्याला तिच्या डाव्या पावलावर एक वण दिसला. त्याला लहानपणी ऐकलेली एक गोष्ट आठवली. ती त्या देशाच्या राजकन्येची गोष्ट होती. ती एकाएकी नाहीशी झाली होती. राजाने पुष्कळ शोध केला पण सर्व फुकट. मुलीच्या डाव्या पावलावर चाकू लागल्याचा एक वण होता. भीमूने विचार केला की तीच ही मुलगी असावी. कारण त्या मुलीचे वयपण हिच्या इतकेच असते. आतां हिच्याशी लग्न करणे बरोबर नाही. या मुलीला राजाकडे पोचती करणे हे त्याचे प्रथम कर्तव्य होय.

असा विचार करून भीमू मुलीला बरोबर घेऊन राजधानीकडे निघाला. लहानपणा-पासून त्या मुलीने ज्या वस्तु तिच्या म्हणून लपवून ठेवल्या होत्या त्या तिने बरोबर घेतल्या. त्या पाहल्यावर राजा व राणी दोघांना मुलीला ओळखणे जास्तच सोपे झाले. बारा वर्षांपूर्वी हरवलेली मुलगी अचानक अशा तऱ्हेने घरी आलेली पाहून राजाला व राणीला अपरंपार आनंद झाला. भीमू मुलीला सुरक्षित राजवाड्यात घेऊन आला त्याबद्दल त्याला काय इनाम द्यावे या विचारात राजा असता राजकन्येने त्याच्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रकट केली. म्हणाली– "हे पहा बाबा! हा मनुष्य किती निस्वार्थ आहे. मी अनाथ अवस्थेत असताना त्याने माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रगट केली. मी त्याला होकार पण दिला होता. परंतु माझ्या पायावरचा वण पाहून मी राजकन्या असल्याचा संशय त्याला आला, व तो निस्वार्थ बुद्धीने मला येथे घेऊन आला. त्याने ती गोष्ट मला न कळविता माझ्याशी लग्न करून घेतले असते आणि इकडे घेऊन आला असता तर त्याचा हात कोण धरू शकला असता?"

राजाला मुलीचे म्हणजे रास्त वाटले व मुलीची इच्छा भीमूशी लग्न करण्याची आहे हे पण त्याने ओळखले. एका सुमुहूर्तावर भीमू व राजकन्या दोघांचे थाटामाटाने लग्न झाले. तेव्हांपासून सर्व भीमूला भीमसेन म्हणून ओळखू लागले.

विष्णूची माया

ध्रुव घोर तपश्चर्या करीत असता इंद्राने त्याची तपश्चर्या भंग करण्याच्या हेतूने विरध नावाच्या एका गंधर्वाला पाठविले. ध्रुव ध्यान मग्न असता विरध एक राक्षस रूप घेऊन आला. एका मुनीने ते पाहिले व मुनीने विरधला शाप दिला "तू खरोखरचा राक्षसच हो."

अशा तऱ्हेने विरध गंधर्वाचा राक्षस झाला. तो शबरी नामक नदीकाठी रहात असे. त्याला जो कोणी समोर मनुष्य दिसे त्याला धरून तो खाऊ लागला. अशा तऱ्हेने तो राक्षसासारखा राहू लागला. तो राक्षस झाला असला तरी त्याला दिव्य दृष्टी प्राप्त होती. त्रिलोकात घडलेली प्रत्येक गोष्ट त्याला कळे.

शबरी व गोदावरी नदीच्या संगमा-नजीक एक आश्रम होता. त्या आश्रमात अनेक ऋषी व मुनी रहात. आश्रमातील काही मुनिबालक समिधा गोळा करून आणायला एकदा जंगलात गेले. तेथे विरध आला. त्याला पाहून सर्व मुनिबालक घाबरून पळून गेले. परंतु भरत नावाचा एक मुलगा साहस करून तेथेच उभा राहाला. त्याचे धैर्य पाहून विरधला आश्चर्य वाटले.

जे मुनिबालक रानात गेले होते त्यांनी आश्रमात आल्यावर भरत राक्षसाच्या हाती सापडल्याची गोष्ट त्याच्या वडिलांना सांगितली. भरताचे वडील धावत रानात आले. तोपर्यंत विरधने भरताला धरले होते. भरताच्या बापाने विरधला हात जोडून विनंती केली–"हाच एकुलता एक मुलगा आहे आम्हांला. याला सोडून दे व पाहिजे तर मला खा."

"तू सोंगट्या खेळायला माझ्याबरोबर बस. त्यात मी हारलो तर मी तुझ्या मुलाला व तुला दोघांना सोडून देईन" राक्षस म्हणाला. भरताचा बाप खेळात हारला' तेव्हा विरध त्याला म्हणाला–"मी तुला आणखी एक संधी देतो. मी उद्या सकाळी येईन. तू आपल्या मुलाला अशा जागी लपव की मला तो सापडणार नाही. नंतर मी त्याला कधी त्रास देणार नाही"'

भरताला बाप आश्रमात घेऊन गेला. त्याच्या रक्षणार्थ त्याने आपली सर्व तपश्चर्या पणाला लावली. त्याने यज्ञ करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न केले. ब्रह्मदेव प्रगट झाला.

भरताच्या बापाने हात जोडून विनंती केली–"देवाधिदेवा! माझ्या मुलाला आजचा दिवस विरध राक्षसाला तो दिसणार नाही असा कोठे तरी लपव."

ब्रह्मदेव त्याला ब्रह्मलोकात घेऊन गेला आणि त्याला आपल्या आसनाच्या कमळाची एक पाकळी करून ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी विरध भरताच्या बापाला म्हणाला–"मूर्ख आहेस तू! ब्रह्मदेवाने तुझ्या मुलाला कमळाची पाकळी करून ठेवले तर ते मला कळणार नाही असे वाटले होय तुला. या खेपेस पण तू हारलास. आणखी एक संधी मी तुला देतो. या खेपेस तू आपल्या मुलाला जास्त काळजी-पूर्वक कोठे तो लपवून ठेव. उद्या सकाळी

मी पुन्हा येईन." असे सांगून विरध निघून गेला.

या खेपेस भरताच्या बापाने शंकराची आराधना केली. शंकर प्रगट झाला. ब्रह्मदेवाजवळ भरताच्या बापाने जशी विनंती केली होती तशीच शंकराजवळ त्याने केली.

शंकर भरताला कैलास लोकी घेऊन गेला. शंकराने भरताला एक कुमुदाचे फूल करून ते फूल पार्वतीच्या कानाला खोचून ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी विरधने येऊन भरताच्या बापाला सांगितले–"तू आहेस खुळा. त्या भोळ्या सांबाने तुझ्या मुलाला कुमुदाचे फूल करून त्याला पार्वतीच्या कानाला खोचून ठेवलेले मला कळणार नाही असे वाटले होय तुला? बरे ते सोड. मी आता शेवटची एक संधी देतो." असे सांगून विरध राक्षस निघून गेला.

या खेपेस भरताच्या बापाने विष्णूला प्रसन्न करून ब्रह्मदेव व शंकराजवळ त्याने जशी विनंती केली होती तशीच विष्णूजवळ केली. विष्णु भरताला बरोबर घेऊन गेला.

दुसऱ्या दिवशी विरध आला. त्याने आपल्या तीण नजरेने त्रिलोक हुडकून पाहिला परंतु भरत कोठे ही त्याला दिसला नाही. त्याने ओरडून विचारले–"मुनि बालका! तू कोठे आहेस रे?"

"मी येथेच आहे." किरट्या आवाजांत भरताने उत्तर दिले.

"मी तुला खाणार नाही. तू आता प्रगट हो." विरध त्याला म्हणाला.

लगेच भरत विरधाची छाती फोडून बाहेर आला. राक्षस जागच्या जागी ठार झाला. विरध शापमुक्त झाला. भरताच्या बापाला नमस्कार करून तो गंधर्व लोकी परत निघून गेला.

खोटी साक्ष

एक ब्राह्मण आपल्या गावाहून दुसऱ्या गावी पाऊल वाटेने जात होता. समोरून एक तेली तेलाची एक हांडी भरून समोरून आला. हांडीत तेल असावे असे ब्राह्मणाने अनुमान केले. त्याने तेल्याला विचारले– "काय रे? कसे दिलेस तेल?"

"नऊ रुपये!" तेली म्हणाला.

"पांच रुपयाला देतोस का?" ब्राह्मणाने विचारले.

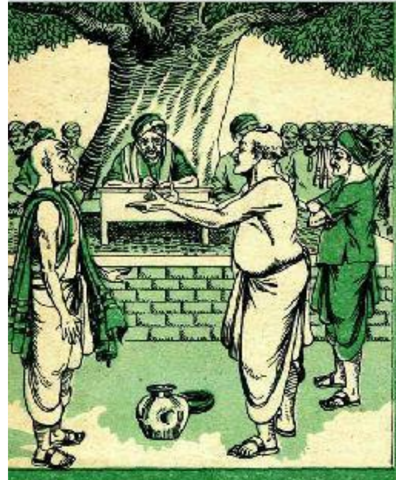
"हांडी भरून तेल तुला पांच रुपयात कोण देईल भटा! तुझे तोंड पाहूनच मला कळले की तुला हांडी भरून तेलाची गरज नाही. जा जा!" तेली तोंडाला आले ते बोलून गेला.

ब्राह्मणाला राग आला. तो तेल्याला म्हणाला–"काय रे? भाव विचारून तो कमीजास्त करून घेऊन माल विकत घ्यायचा माझा अधिकार आहे. तुला द्यायचे असेल तर दे, नाहीतर जा आपल्या वाटेने. तोंडाला येईल ती बडबड करून नाही चालायचे. कोणाजवळ काय बोलायचे हे तरी कळते का तुला?" असे म्हणत ब्राह्मण रागाने तेल्याजवळ जाऊ लागला.

ब्राह्मण येऊन हांडीला हात घालणार असे तेल्याला वाटले. म्हणून तो थोडा मागे सरकला व त्याने आपली मान थोडी मागे केली. परंतु त्यामुळे हांडी खाली पडली व सर्व तेल जमिनीवर पसरले आणि हांडीला पोचे पडले.

ब्राह्मणाला आनंद झाला की तेल्याला उर्मटपणाची शिक्षा देवाने छान दिली. तेली तेथेच बसून रडू लागला.

त्याच वेळी लक्ष्मणसिंह नावाचा एक क्षत्रिय तरुण तेथे आला. तेली रडत होता व तेल जमिनीवर पसरलेले पाहून त्याने तेल्याला विचारले–"कायरे झाले? असा रडतोस का?"

तेल्याने घडलेले वृत्त थोडक्यात सांगितले.

लक्ष्मणसिंह म्हणाला–"होय! किती नुकसान झाले रे तुझे? माझ्या सांगण्याप्रमाणे पाटलाकडे फिर्याद कर. तुला तेलाची व हांडीची किंमत मिळेल. मी तुझ्या बाजूनें साक्ष द्यायला तयार आहे. ही साक्ष देण्यासाठी तू फक्त पाच रुपये दे."

"फिर्याद कशी करायची, हे सांगशील की नाही?" तेल्याने विचारले.

लक्ष्मणसिंहाने त्याला फिर्याद कशी करायची हे नीट समजावून सांगितले. तेल्याला वाटले की फिर्याद केली म्हणजे तेलाची व हांडीची किमत मिळेल. म्हणून त्याने पाटलाकडे फिर्याद केली. पाटलाने ब्राह्मणाला बोलावून आणायला शिपाई पाठवला. ब्राह्मणाने, हांडीतले तेल कसे सांडले. तेल्यालाच विचारायला सांगितले.

तेली म्हणाला–"पाटील! मी तेलाची हांडी डोक्यावर घेऊन जात होतो. या भटाने समोरून येऊन मला तेलाचा भाव विचारला. मी नऊ रुपये मागितले. ब्राह्मणाने एका रुपयाला देतोस का विचारले. मी नकार दिला. तेव्हां रागाने याने माझ्या डोक्यावरची हांडी खाली जमिनीवर पाडली आणि मला बेदम मारले. इतक्यात लक्ष्मणसिंह नांवाचा हा तरुण तेथे आला. त्याने मला वांचविले. नाहीतर आज, या गरिबाचा जीवच घेतला असता या भटाने. आता आपणच काय तो न्याय करावा."

"भटजी! बोला, तुमचे काय म्हणणे आहे ते?" पाटलाने विचारले.

"पाटील, ही गोष्ट घडली त्यावेळी तेथे आम्हा दोघाशिवाय तिसरा कोणी नव्हता." ब्राह्मण म्हणाला.

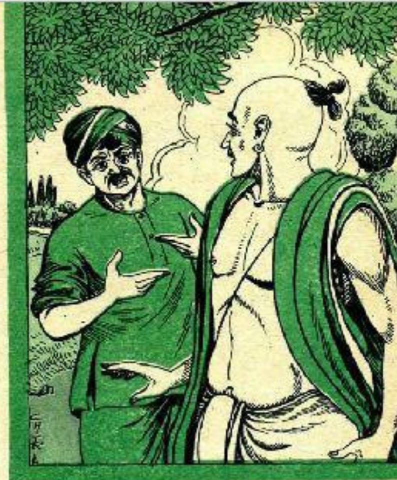
त्यानंतर पाटलाने बोलावल्यावर लक्ष्मणसिंहाने साक्ष दिली व तेल्याने सांगितले, अगदी हुबेहूब तसेच सांगून त्याने तेल्याचे जे नुकसान झाले त्याची नुकसान भरपाई करून द्यावी अशी विनंती केली.

आरोपीने पंचवीस रुपये नुकसान भरपाई म्हणून तेल्याला द्यावी असा निवाडा पाटलाने सांगितला.

कचेरीतून बाहेर आल्याबरोबर लक्ष्मणसिंह तेल्याला म्हणाला–"पाहिलेस, तुला किती फायदा झाला तो. आता काढ माझे पाच रुपये."

खोटे बोलण्याची शिकवण तेल्याला मिळाली होती. त्याने लक्ष्मणसिंहाला विचारले–"आता कसले रे पांच रुपये? तुला मी पहिल्यानेच नाही का दिले? पुन्हा काय रे मागतोस?"

लक्ष्मणसिंहाला राग आला. त्याने धावत जाऊन ब्राह्मणाचे पाय धरले आणि म्हणाला–"गुरुजी! हा पाटील वस्ताद आहे पक्का तुम्हाला तो इतका मोठा दंड करील असे नव्हते मला वाटले. मी तेल्याच्या वतीने खोटी साक्ष दिली होती. पांच रुपयाच्या मोहाने मी ते केले. परंतु तुम्ही माझ्या म्हणण्याप्रमाणे पुन्हा फिर्याद केलीत तर तुम्हाला झालेला दंड रद्द होईल." असे सांगून त्याने फिर्याद कशी करावयाची हे ब्राह्मणाला नीट समजावून सांगितले.

ब्राह्मण थोडा वेळ विचार करून म्हणाला- "तुझा सल्ला चांगला आहे, या बद्दल मी तुला प्रथमच दहा रुपये देतो. हे घे." असे सांगून त्याने लक्ष्मणसिंहाला दहा रुपये दिले.

दोघे पुन्हा कचेरीत गेले. ब्राह्मणाने फिर्याद केली की तेल्याने कचेरीच्या बाहेर गेल्यावर मला खूप बडविले. त्यावेळी लक्ष्मणसिंह समोर उभा होता.

पाटलाने तेल्याला बोलाविले आणि विचारले–"मी तुझे झालेले नुकसान भरून देण्यास ब्राह्मणाला सांगितले व त्याने तुला पंचवीस रुपये दिले. मग तू त्याला मारायला का गेलास?"

"मी नाही त्याला मारले. मी त्याला पाहिले सुद्धा नाही." तेली म्हणाला.

लक्ष्मणसिंहाने पुढे होऊन साक्ष दिली– "तेली ब्राह्मणाला मारू लागला तेव्हा मी मध्ये पडून ब्राह्मणाला वांचविले."

"बोल, मग तुझे काय म्हणणे आहे?" पाटलाने तेल्याला विचारले.

"पाटील! हा लुच्चा लबाड आहे. याच्या साक्षीवर विश्वास करू नका. आपण मला नुकसान भरपाई म्हणून जे पंचवीस रुपये देवविले त्याबद्दल राग येऊन या दोघांनी मिळून ही खोटी फिर्याद माझ्या विरुद्ध केली आहे." तेली म्हणाला.

"ब्राह्मणाने याच्याकडून खोटी साक्ष देवविली आहे हे मी कबूल करायला तयार आहे. परंतु हा साक्षीदार पहिल्याने तुझ्या तर्फे साक्ष द्यायला आला होता त्याचे काय?" पाटलाने विचारले.

काय उत्तर द्यावे हे तेल्याला सुचेना.

तेव्हा ब्राह्मण पाटलाला म्हणाला– "पाटील तुम्हाला तरी साक्षीदार हवा असतो खरे खोटे काय याची फिकीर कोठे असते? या लबाडाने खोटी साक्ष देऊन माझ्याकडून तेल्याला पंचवीस रुपये देवविले व आता याने माझ्या वतीने खोटी साक्ष देऊन मला नुकसान भरपाई करवून देतो असे सांगून माझ्याकडून दहा रुपये उपटले. या साक्षीदाराच्या जबानीवर आपण माझी नुकसान भरपाई करून द्यायला हवी."

पाटलाची मान खाली झाली. लक्ष्मणसिंहाची झडती घेण्यात आली तेव्हा त्याच्याजवळ ब्राह्मणाने दिलेले दहा रुपये त्याच्याजवळ मिळाले. तेल्याने कबूल केले की त्याने खोटी फिर्याद केली होती. पाटलाने ब्राह्मणाला त्याचे रुपये परत देवविले व लक्ष्मणसिंहाला खोटी साक्ष दिल्याबद्दल तुरुंगात टाकले.

कर्ज वसूली

एका गावी श्यामूशेट नांवाचा एक श्रीमंत वाणी रहात असे. कोणी उधार कर्ज मागितले की तो देई. कधी त्याने नकार दिला नाही किंवा त्याचे कर्ज वसूल झाले नाही असे देखील कधी झाले नाही.

दुसऱ्या गांवी धनीराम नांवाचा दुसरा एक शेट रहात असे. श्यामूशेट कोणाकडून काही लेखी लिहून घेतल्याशिवाय सर्व कर्ज वसुली करून घेतो, हे ऐकून त्याला आश्चर्य वाटले. तर मग पाहूच याची कशी वसुली होते ती असे त्याने मनातल्या मनात ठरविले.

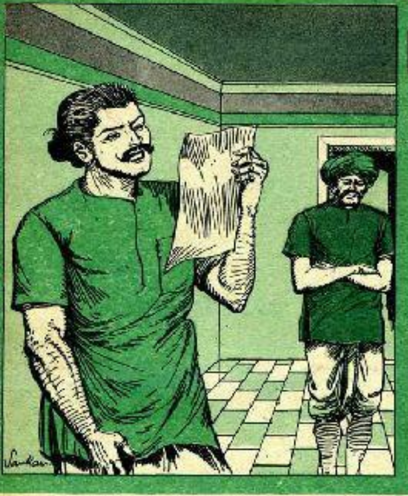
धनीराम एकदा श्यामूशेटकडे आला व म्हणाला–"मी अमूक गावचा राहणारा आहे. मला धनरामशेट म्हणतात. मला एक हजार रुपयाची आता गरज आहे. तुम्ही दिलेत तर घेऊन जाईन म्हणतो."

श्यामूशेटला धनीरामची माहिती होती. कागदाचा उलटफेर करून त्याने लोकांना गोत्यात घातल्याचे पण श्यामूने ऐकले होते. परंतु श्यामूने, पाहू तर या की हा कसा फसवितो ते, असा विचार करून धनीरामला एक हजार रुपये कर्जाऊ दिले.

एक वर्ष लोटले. धनीरामाने पैसे परत केले नाहीत. तेव्हां श्यामूशेटने त्याला एक पत्र लिहिले की कर्ज दिलेली रक्कम परत करावी.

ते पत्र मिळाल्यावर धनीरामने उत्तर लिहिले–"तुझ्याकडून कर्ज घेतले आहे, हे खरे. पण मला आताच फेडणे शक्य नाही. मी बाभळीचे बी खरेदी करण्यासाठी जातो आहे. परत आल्यावर देईन."

आणखी एक वर्ष लोटले. धनीरामाने कर्जाची रक्कम परत केली नाही. श्यामूशेटने पुन्हा एक पत्र लिहून पाठवले. या खेपेस पण धनीरामने उत्तर पाठविले की बाभळीचे बी खरेदी करायला अजून गेलो नाही. परत आल्यावर रक्कम पाठवितो.

श्यामूशेटला हे कळेना की बाभळीचे बी खरेदी करण्याशी व कर्जाऊ दिलेली रक्कम परत करण्याचा काय संबंध आहे. म्हणून तो एकदा स्वतःच धनीरामाच्या घरी गेला व विचारले–"तू लिहिलेस की बाभळीचे बी खरेदी करून आल्यावर पैसे परत करतो. पण या दोन्हींचा परस्पर संबंध मला नाही कळला."

"बाभळीची झाडे डोंगरावर आहेत. त्याच्या खाली बाभळीचे बी पडते. मला ते जमा करून आणावयाचे आहे. डोंगराच्या पायथ्यापासून वर बाभळीची झाडे आहेत तेथवर गाडी रस्ता होणार आहे. दोन्ही बाजूला बाभळीची झाडे लावणार आहेत. त्या वाटेने कापसाच्या गाड्या जाऊ येऊ लागल्या की कापूस बाभळीच्या कांट्यात थोड फार अडकून राहीलच. मी तो कापूस गोळा करून विकणार आहे. जे पैसे मिळतील ते तुला देऊन कर्जफेड करणार आहे. बाभळीच्या बियांशी कर्जफडीचा संबंध कसा आहे, हे तुला कळले असेल?" शांतपणे धनीरामाने विचारले.

"अस्सं! आता माझ्या लक्षात आले." असे सांगून श्यामू धनीरामाचा निरोप घेऊन घरी निघून गेला.

त्यानंतर आणखी कित्येक दिवस लोटले. एकदां श्यामूशेटने धनीरामाला सकुटुंब सत्यनारायणाच्या पुजेला बोलाविले.

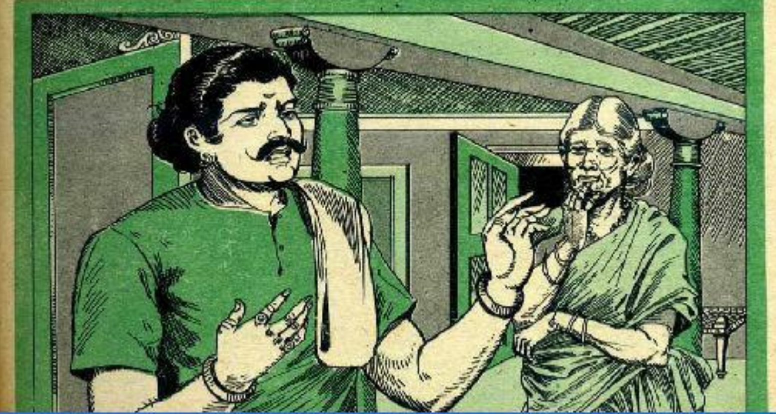
धनीरामाने विचार केला निमंत्रण मिळाल्यावर गेले हे पाहिजेच. गेलो नाही तर श्यामूशेट विचार करील की मी त्याला भिऊन पुजेला गेलो नाही. गेलो तर चारचौघांसमोर कर्ज घेतल्याची गोष्ट सांगून आपला अपमान करील. तो स्वतः न जाता बायकोला पाठवून द्यावे म्हणावे तर ती एकटी जाणार नाही. म्हणून त्याने एकट्या म्हाताऱ्या आईला श्यामूशेटकडे सत्यनारायणाच्या पुजेला पाठविले.

श्यामूशेट धनीरामाच्या आईला म्हणाला–"आजी! तुझ्या मुलाने माझ्याकडून एक हजार रुपये कर्जाऊ घेतले होते. त्याने मला कळविले की कर्ज चुकेपर्यंत म्हातारीला गहाण ठेवून घे. म्हणून त्याने तुला पाठविले आहे. सर्वांना, तुला तुझ्या मुळाने माझ्याकडे गहाण ठेवल्याची गोष्ट कळल्याशिवाय राहणार नाही. तुझ्या मुलाच्या कीर्तीला कलंक लागेल. मला नाही ते पसंत. म्हणून तू आतल्या कोठडीत जाऊन बस कनी. तुझा मुलगा येऊन कर्ज दिलेले पैसे परत करून तुला सोडवून घेऊन जाईल."

म्हातारी मुलाला शिव्या देत श्मामूशेटच्या कोठडीत जाऊन बसली.

नंतर अशी अफवा धनीरामच्या गावी पसरली की धनीरामची आई श्मामूच्या घरी जाऊन राहू लागली आहे. ती रोज श्मामूला शिवीगाळ करू लागली तेव्हा श्मामूने तिला खूप बडवून काढले. त्यात म्हातारीचा जीव गेला. म्हणून श्मामूशेटने मध्यरात्रीच्या वेळी कोणाला कळविल्या शिवाय तिला पुरून टाकले आहे.

ती अफवा धनीरामच्या कानावर आली. त्याची आई धनीरामच्या घरी जाऊन एक आठवडा होऊन गेला होता. धनीराम

कोणाला काही सांगितल्याशिवाय सरळ श्मामूशेटकडे आला व जणुकाही काही माहीतच नाही असा आव आणून म्हणाला– "श्मामूशेट मी आपल्या आईला घेऊन जायला आलो आहे. एक आठवडा झाला ती तुझ्या घरी आहे. आणखी किती दिवस राहणार?"

श्मामू दु:खाने श्वास सोडून म्हणाला– "बेचारी म्हातारी होती. आपले शरीर शाश्वत आहे का? या जगात पाहुण्यासारखे आपण सर्व आलो आहो."

धनीराम रागाने म्हणाला–"मी तुझे कर्ज फेडले नाही म्हणून तू माझ्या आईचा जीव घेतलास? कोठे आहे माझी आई?"

श्मामूशेट म्हणाला–"माफ करा! तुझ्या कडचे कर्ज वसूल करणे जितके कठीण आहे तितकेच तुझ्या आईचे दर्शन घडणे पण कठीण आहे."

तोपर्यंत गावकरी लोक जमा झाले होते. धतीराम सर्वांसमक्ष म्हणाला–"ऐकलेत तुम्ही सर्वांनी, श्मामू म्हणाला ते. मी आपल्या गावी जाऊन येतो आणि घेतो याचा समाचार." असे सांगून तो आपल्या गावी गेला. एक हजार रुपये बरोबर घेऊन आला आणि म्हणाला–"हे घे आपले रुपये आणि दाखव माझी आई आहे ती. नाहीतर आईचा खून केल्याचा कोठे आरोप लावून तुला फाशीवर चढविले नाही तर मी नांवाचा धनीराम नाही."

श्यामूने एक हजार रुपये घरात नेऊन ठेवले आणि म्हातारीला बाहेर बोलावून घेऊन येऊन म्हणाला–"ही पहा तुझी आहे! घेऊन जा बिचारीला!"

धनीरामाची वाचाच बंद झाली. मान खाली करून तो आपल्या आईला घेऊन आपल्या गावी निघून गेला.

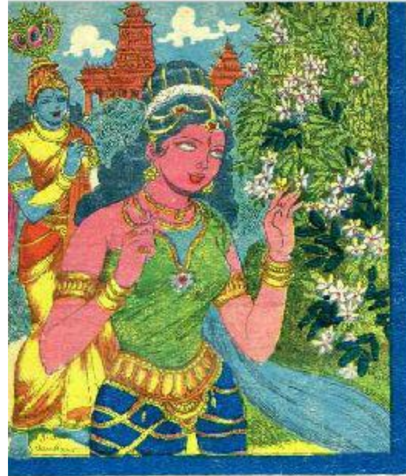

कृष्णावतार

इंद्र व कृष्ण दोघे प्रथम परस्परांचा सल्ला घेऊन शची व सत्यभामा यांच्यासह अदितीकडे निघाले. दोघांनी अदितीला नमस्कार केला. इंद्राने कर्णकुंडले परत केली व म्हणाला–"कृष्णाने सत्यभामेच्या मदतीने नरकासुराचा वध करून त्रिलोकाचा उद्धार केला आहे."

अदितीने कृष्णाला आशीर्वाद दिला व म्हणाला–"बाळ, कृष्णा! तू आपल्या अनुपमेय बाहुबळाने माझे सर्व कष्ट दूर केले आहेस. तुझा जन्म धन्य आहे. इंद्राप्रमाणे तू त्रिलोकात अजिक्य राहशील. नारी जगतात सत्यभामेची बरोबर करणारी दुसरी स्त्री नाहीच. ही गोष्ट सर्वविदित आहे. तू मानव रूप घेऊन या भूलोकात आहेस तोंवर ती नित्य तुझ्याबरोबर राहील व तिचे यौवनपण असेच नित्य कायम राहील.

त्यानंतर कृष्ण अदिती व इंद्र यांचा निरोप घेऊन सत्यभामेबरोबर आपल्या गरुड वाहनावर बसून नंदन वनाची शोभा पहात विहार करू लागला. तेथे अनेक कल्पवृक्ष होते. देवकन्या झोके घेत होता. कित्येक सिद्ध पुरुष कल्पवृक्षाच्या सावलीत बसून विश्राम करीत होते. कल्पवृक्षांच्या मध्यभागी कृष्णाला पारिजातक वृक्ष दिसला. देवांचा तो फार आवडा वृक्ष होता. शचीने स्वत: तो लावला होता. त्याची प्रसिद्धी त्रिलोकात पसरली होती. तो वृक्ष पाहून हत्यभामेला अपार आनंद झाला व तिने तो वृक्ष हवा म्हणून कृष्णाजवळ हट्ट धरला.

कृष्णाने सत्याभामेची इच्छा पुरी करण्यासाठी पारिजातक वृक्ष मुळासकट उपटला व गरुडावर बसून द्वारकेला निघाला. तेव्हां नंदनवनाच्या रक्षणार्थ नेमलेल्या पाहरेकऱ्यांनी कृष्णाला अडविले आणि त्यांनी त्याच्याशी युद्ध आरंभिले. कृष्णाने शरवृष्टी करून सर्वांना बेशुद्ध केले. इंद्रालापण ही गोष्ट कळली.

कृष्ण हा त्रिलोक रक्षक स्वत: विष्णूचा अवतार आहे हे इंद्राला माहीत होते. कृष्णाने पारिजातक वृक्ष नेला असता तरी इंद्राने दुर्लक्ष केले असते परंतु शचीचा विलाप व देवांचा आक्रोश ऐकून इंद्र देहभान विसरला आणि त्याने कृष्णाला थांबविले. एवढेच नव्हे तर त्याने कृष्णावर वज्रायुधाचा प्रयोग केला. कृष्णाने वज्रयुधाला मध्येच अडविले. इंद्राचा पराभव झाला. कृष्ण सत्यभामा भूलोकात असेपर्यंत पारिजातक भूलोकात राहील हे त्याला मान्य करावे लागले. त्यानंतर इंद्र कृष्णाचा व कृष्ण इंद्राचा निरोप घेऊन आपापल्या राजधानीला परतले.

गरुड पारिजातक वृक्षासह सरळ राजवाड्यासमोर उतरला. कृष्णाने पांचजन्य वाजवून आपल्या आगमनाची सूचना सर्वांना दिली. सर्व कृष्णाच्या दर्शनासाठी आपापली कामे सोडून धावले. कृष्णाने थोर वडील धाऱ्यांना नमस्कार केला व लहानांना भेटून आशीर्वाद दिला.

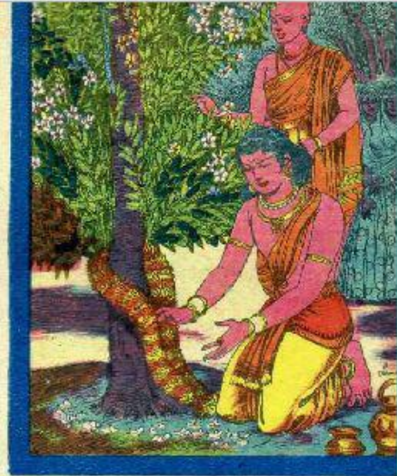
प्रद्युम्नाने पारिजातक वृक्ष अंतःपुरात नेऊन ठेवला. त्या दिव्य वृक्षाजवळ जो कोणी गेला त्याला आपल्या पूर्व जन्माची कथा आठवली. त्या वृक्षाचा तो महिमा पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटले. नंतर तो योग्यस्थानी लावण्यात आला.

नरकासुराच्या कैदेतून मुक्त झालेल्या स्त्रियांना द्वारकापुरी सुखरूप पोंचविण्यात आले होते. त्या सर्वांबरोबर श्रीकृष्णाचा विवाह झाला. त्यानंतर कृष्णाने गरुडाचा सर्व प्रकारे सत्कार करून त्याला निरोप दिला. जातांना गरुडानें कृष्णाला वाटेल त्या वेळी पाचारण करण्यास विनंती केली.

एकदां कृष्णाने राज्य सभा बोलावली. त्या सभेत नरकासुराच्या खजिन्यात जी रत्ने त्याला मिळाली होती ती मागवून त्याने उग्रसेन त्याची बायको इतर वडील मंडळीसं व दरबाऱ्यांना ती वाटली.

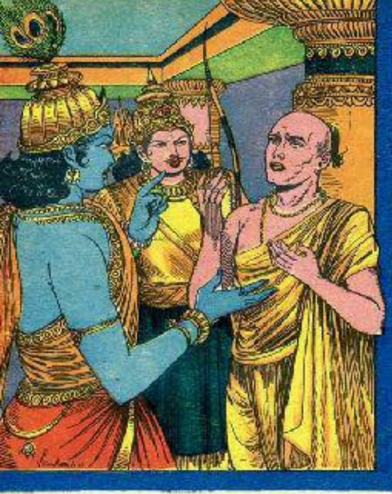
सत्यभामा पारिजातकाच्या फुलाचे हार तुरे व गजरे करून स्वत: अंगावर व डोक्यांत घाली व आपल्या सवतींकडे पाठवी. नंदनवनात पारिजातक ज्या जागी होता ती जागा रिकामी पाहून इंद्राला वाईट वाटे. शचीला त्याचे फारच दु:ख वाटे. तिचा उदास चेहरा पाहून इंद्राला जास्तच वाईट वाटे.

एकदां दुर्योधनाने हस्तिनापुर येथे एक मोठा यज्ञ केला. त्याने यज्ञाला येण्यासाठीं सर्व राजांकडे निमंत्रणें पाठविली. यज्ञाला आलेल्या सर्व राजांनी कृष्णाच्या वैभवाच्या गोष्टी ऐकल्या. ते वैभव स्वत:च्या डोळ्यांनी पाहून यावेसे सर्वांना वाटले. म्हणून सर्वांनी आपापले दूत द्वारकेला पाठविले. कृष्णाने दूतां करवी द्वारकेस येण्यास सर्व राजांना निमंत्रणें पाठविली. धृतराष्ट्र

आपल्या शंभर राजपुत्रांसह, पंच पांडवासह व अठरा अक्षौहिणींचे सैन्य घेऊन द्वारकेला आला. रैवतक पर्वताच्या पायथ्याशी ससैन्य उतरला.

बलराम, सात्यकी, प्रद्युम्न व या सर्वांसह कृष्ण स्वागतासासाठी सामोरा गेला. त्याने सर्वांचे प्रेमाने स्वागत करून त्यांना वस्त्रादि देऊन त्यांचा सत्कार केला आणि म्हणाला–"मी व माझे बंधु आपल्या पैकीच एक आहो. हे घर व गांव आपलेंच आहे. संकोच सोडून जे हवे असेल ते मागून घ्यावे. सर्व व्यवस्था करण्यात येईल."

सर्व राजे द्वारकापुरीला कृष्णाच्या घरी कांही दिवस आतिथ्य सत्कार करून घेऊन आपाल्या गावी परत गेले.

एकदां अर्जुन थोरला भाऊ धर्मराज याची परवानगी घेऊन द्वारकेला येऊन राहू लागला. त्याच वेळी कृष्णाने यज्ञ आरंभिला. यज्ञ समयी एक गावाहून एका गरीब ब्राह्मण आला. कृष्ण यज्ञाची दीक्षा घेऊन ज्या जागी बसला होता तेथे तो आला व म्हणाला–"प्रभो! एक विनंती आहे. माझी बायको बाळंत झाली की कोणीतरी शिशूला उचलून घेऊन जातो. आतां अशी तीन मुलें

चवथी खेप आहे. बाळंत होण्याची वेळ जवळ येऊ लागली आहे. आपणांला सोडून माझ्या शिशूचे रक्षण करण्यास कोणी समर्थ मला तरी दिसत नाही."

त्या ब्राह्मणाची ती दीन वाणी ऐकून कृष्ण म्हणाला–"जो कोणी माझ्याकडे येऊन रक्षण करा म्हणून विनंती करतो त्याचे रक्षण करणें माझे कर्त्तव्य आहे. परंतु मी तर यावेळी यज्ञ दीक्षा घेऊन बसलो आहे. येथून उठून कोठे जाणे कसे शक्य होणार? काय करावे, हेच मला सुचत नाहीं."

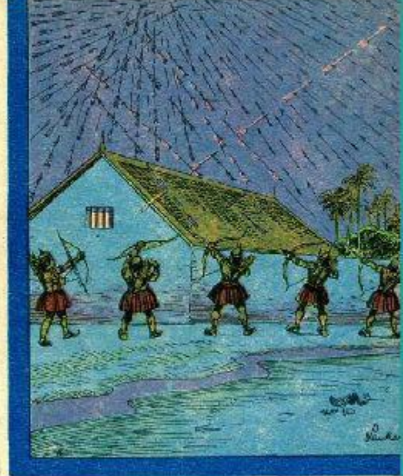
अर्जुन जवळ उभा राहून कृष्ण जे म्हणाला ते ऐकत होता. म्हणाला–"कृष्णा! तुला काळजी करण्याचे कारण नाही. मला आज्ञा कर. मी या ब्राह्मणाबरोबर जाऊन त्याच्या मुलाचे रक्षण करतो."

कृष्ण स्मित करून म्हणाला–"हे काम तुला जमेल का?"

अर्जुनाला कृष्णाचे ते वाक्य झोंबले. त्याला त्यात त्याचा अपमान वाटला. तो मान खाली करून बसला. ते पाहून कृष्ण म्हणाला–"ठीक, जा. पण एकटा जाऊ नकोस. बलराम, प्रद्युम्न, सात्यकी व इतर मादववीरांना बरोबर घेऊन जा. आपल्या ...लाचा गर्व करू नये."

अर्जुन कृष्णाच्या आज्ञेप्रमाणें मादव-वीरांना बरोबर घेऊन त्या ब्राह्मणाच्या गावी निघाला.

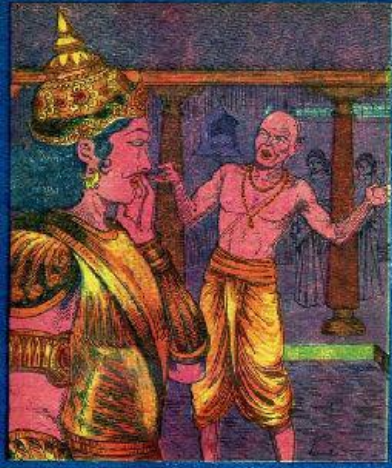
इतक्यात दुरून कोल्हेकुई ऐकू आली. सूर्य मावळल्यासारखा काळोख पडू लागला. एक मोठा आवाज झाला आणि एक तारा जमिनीवर येऊन आदळला. त्याच वेळी ब्राह्मणाच्या बायकोच्या पोटात दुखू लागले. ब्राह्मणाने ती गोष्ट अर्जुनाला कळविली सर्व आपापली शस्त्रास्त्रे घेऊन पाहारा देऊ लागले.

मध्यरात्रीची वेळ होती. ब्राह्मणाची बायको बाळंत झाली. मुलाच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला. इतक्यात बायकांचे ओरडणे सर्वांना ऐकू आले–"अरेरे! गेला रे निघून गेला!" मुलाचे रडणे आकाशात ऐकू येऊ लागले.

अर्जुन व इतर वीरांनी शरवृष्टी करून सर्व आकाश अच्छादून टाकले. पण त्यांना काही दिसले नाही. कोणाला बाण लागला नाही व कोणी आकाशातून खाली पडला नाही. सर्व चकित होऊन आकाशाकडे पहात राहाले.

वृद्ध स्त्री पुरुषांनी अर्जुन व इतर वीरांची निंदा केली. ब्राह्मण अर्जुनासमोर येऊन रागानें म्हणाला–"कृष्णासमोर आपल्या शौर्याच्या बढाया मारल्यास आणि मुलाला वांचविण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतलीस. कृष्णाशिवाय इतर कोणास मुलाचे रक्षण करणे शक्य नाही हे मी पूर्वीच सांगितले होते. यापुढे आपल्या शौर्याच्या व पराक्रमाच्या बढाया मारणे सोडून दे, वांचवायला आला होतास, वांचवू शकला नाहीस. अशा तऱ्हेने धर्महानी करून तू पापाचा वांटेकरी झाला आहेस. तुला या पापाचा चतुर्थांश मिळेल. तुझे तें गांडीव व त्याचा तो प्रताप कळला. आता खुशाल आल्या वाटेने जा."

ब्राह्मण उलट पावली कृष्णाकडे परतला. त्याच्या पाठोपाठ अर्जुनादिक पण आले. अर्जुनाला समोर मानखाली करून उभा असलेला पाहून कृष्ण म्हणाला–"यात दु:खी होण्याचे कारणच काय? या सर्व प्रकाराचें कारण तुला कळणार नाहीं, मी पुन्हा केव्हांतरी सांगेन." असे सांगून कृष्णाने आपला सारथी दारुक याला बोलावून रथ तयार करायला सांगितले.

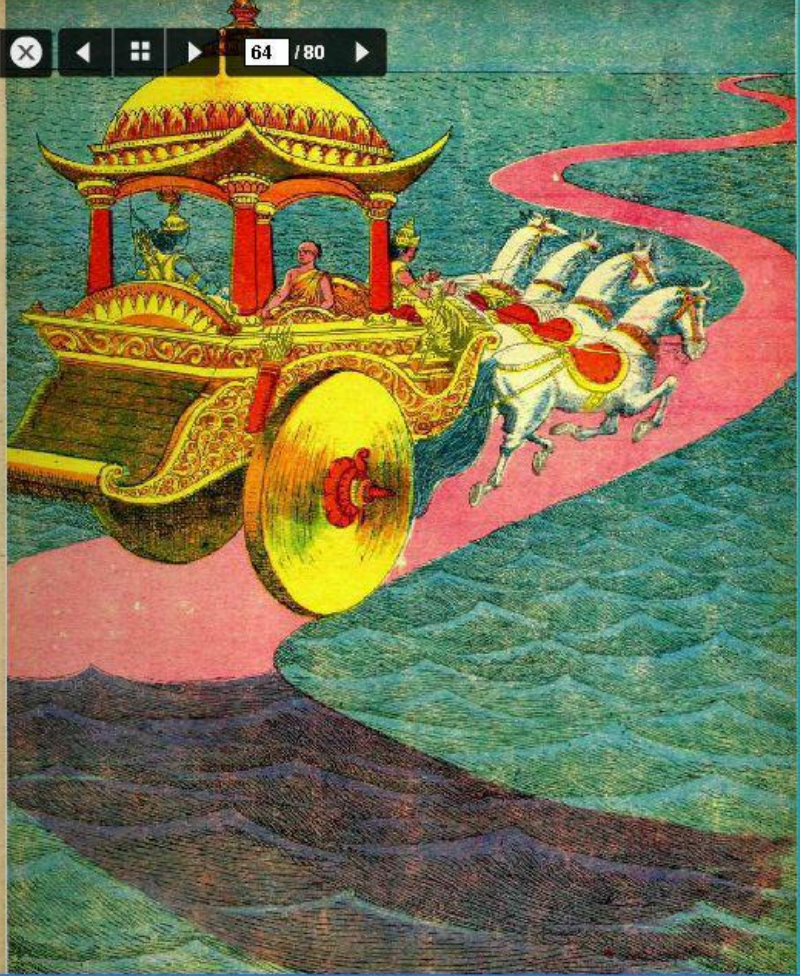
दारुकाने कृष्णाच्या रथाला शैब्य, सुग्रीव मेधपुष्प व पलाहका नामक चार घोडे जुंपले आणि, गरूडध्वज रथावर बांधला. अर्जुनाला रथ चालवायला सांगून स्वत: कृष्ण रथात बसला. रथ उत्तर दिशेला निघाला. जंगल, पर्वत व नद्या ओलांडून कृष्णाचा रथ समुद्र किनाऱ्यावर आला. समुद्र मनुष्यरूप घेऊन कृष्णासमोर हात जोडून उभा राहाला व म्हणाला–"प्रभो! काय आज्ञा आहे?"

"काही नाही माझ्या रथाला वाट दे." कृष्ण म्हणाला.

ते ऐकून समुद्र म्हणाला–"प्रभो! मी आपल्या रथाला वाट करून दिली तर इतर लोक माझी निंदा नाही का करणार? आपणच नाहीं का माझी सृष्टी करून कधी पार न करण्यासारखे हे अफाट रूप मला दिले?"

"माझ्याबरोबर इतरांची तुलना कशाला? मी जे काय करू शकतो ते इतरांना शक्य आहे का? माझ्यासाठी व एका गरीब दु:खी ब्राह्मणासाठी तुला वाट द्यावीच लागेल. मी पुढे निघून गेल्यावर पाहिजे तर वाट बंद कर." कृष्ण म्हणाला.

समुद्राने निरुत्तर होऊन वाट दिली. कृष्णाचा रथ उत्तरेकडील कुरू भूमीत शिरला व ती पार करून गंधमादन पर्वताकडे निघाला.

त्यावेळी सहा पर्वत-जयंत, वैजयंत, नील, श्वेत, इंद्रकूट व कैलास निरनिराळ्या प्रकारच्या धातूंचे अलंकार धारण करून समोर येऊन कृष्णाला म्हणाले–"प्रभो काय आज्ञा आहे?"

"माझ्या रथाला जायला वाट द्या." कृष्ण म्हणाला.

तेव्हां सर्व वृक्ष वांकून उभे राहाले व रथ पुढे निघून गेला.

मेघांमधून जाणाऱ्या सूर्यासारखा त्या पर्वतांतून कृष्णाचा रथ पुढे जात होता. नंतर सर्वत्र काळोख चढला. घोडे घाबरून जागच्या जागी उभे राहाले. दगडासारख्या घनांधःकारावर शरवृष्टी करून काळोखाचा पडदा कृष्णाने फाडला व अर्जुनाला आज्ञा केली–"रथ पुढे जाऊं दे."

पुष्कळ पुढे गेल्यावर कोटी सूर्यांच्या प्रकाशा सारखा प्रकाश एका जागी दिसला. कृष्णाने स्मित करून अर्जुनाकडे, व त्या ब्राह्मणाकडे पाहिल व रथातून उतरून त्या प्रकाशात शिरला.

"हा प्रकाश काय आहे बुवा? एकटा कृष्ण कसा काय जाणार आत? काय होणार आता?" या विचारात अर्जुन किंकर्तव्य विमूढ स्थितीत उभा असता कृष्ण त्या प्रकाशातून परत येत असलेला दिसला. त्याच्या पाठोपाठ तीन ब्राह्मण कुमार येत असलेले दिसले. कृष्णाच्या हातात नुकतेच जन्मलेले एक मूल होते.

कृष्ण त्या ब्राह्मणाला त्याची मुले देऊन म्हणाला–"आतां यांच्या अंगाला कोणी हात लावणार नाही," ब्राह्मण व अर्जुन दोघे चकित होऊन कृष्णाकडे पहात होते.

रथ ज्या वाटेने गेला होता त्याच वाटेने परत आला. कृष्णाने ब्राह्मणाला जेवायला वाढले. खूप दक्षिणा दिली व गोधन देऊन निरोप दिला.

अरण्यपुराण

[२४]

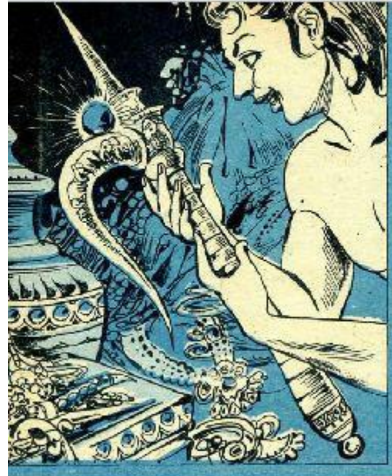
मौवलीने एकदां चहूकडे दृष्टी फिरविली आणि जमिनीवर लकाकणारी वस्तु मुठीत घेऊन पाहिले.

"ओहो मनुष्य जातीत उपयोगी पडणारी वस्तु दिसते आहे ही. ही वस्तु पिवळट आहे. ती गव्हाच्या रंगाची होती. एवढाच काय तो फरक दोन्हीत आहे." असे म्हणत त्याने सोन्याची नाणी जमिनीवर फेकून दिली. त्या काळोखाच्या खोलीत काही फुटाखाली सोन्याची व चांदीची नाणी होती. त्यात अर्धवट बुडलेल्या अंबाऱ्या होत्या. अंबाऱ्या पण सोन्याच्या होत्या आणि त्या अंबारीचे खांब व पाय रत्नखचित होते. नंतर राजांना व महाराजांना बसण्यासाठी केलेल्या सोन्या चांदीने मढवलेल्या पालख्या होत्या.

त्या पांढऱ्या फणवाल्याचे म्हणणेबरोबर होते. या सर्व धनाची किंमत लावणे अशक्य. कित्येक शतके युद्ध करून शत्रूची राज्ये लुटून जमा केलेला तो खजिना होता. व्यापार व प्रजेवर कर लावून जमा केलेले ते सर्व धन होते.

परंतु मौवलीला त्या सर्व धनाची किंमत कशी काय कळणार? तलवारींवर त्याची नजर गेली. परंतु त्याच्या कटयारीसारखी एकीला ही मूठ नव्हती म्हणून त्याने तलवारी हातात घेऊन फेंकून दिल्या. नंतर त्याची नजर एका अंकुशावर गेली. त्याच्या मुठीच्या टोकाला लाल मणी नावाच्या रत्नाची एक सुंदर गोळी बसवलेली होती. त्याच्या खाली आठ इंच लांब नीलमणी मढवलेले होते. बाकी मूठ हस्तीदंती होती. पोलादी व आणकुचीदार होता. त्याच्यावर अंकुश हत्तीची चित्रे कोरलेली होती. तो अंकुश मौवलीला फार आवडला.

शेवटचें मलपृष्ठ

मौवलीला इतका मग्न झालेला पाहून श्वेत फणवाला नाग म्हणाला–"मी हे सर्व पहायला तुला सवड दिली त्या बद्दल तू आपला जीव ओवाळून टाकायला तयार झालास तर त्यांत नवल काय? मी तुझ्यावर हे उपकार केले आहेत!"

"हे सर्व काय कामाचे, मला नाही माहीत. पण ही एक वस्तू उजेडात पाहून मी सांगेन उपयोगी होईल की नाही ते." असे म्हणत मौवलीने अंकुश उचलला व म्हणाला–"हे सर्व तुझंच आहे नव्हे का? मला फक्त ही एक वस्तु देतोस का? तुला खायला मी वाटेल तितके बेडूक आणून देईन."

श्वेत फणवाला नाग व्यंग्योक्तीने म्हणाला–"अवश्य देईन, येथून तुझे पाऊल बाहेर पडेपर्यंत."

"बरे तर मी येतों येथे काळोख आहे मला थंडी पण लागत आहे. हा अंकुश रानात घेऊन जाईन." मौवली म्हणाला.

"तुझ्या पायाजवळ काय पडले आहे, एकदा पहा!" नाग म्हणाला.

मौवलीने उचलून पाहिले. मनुष्याच्या डोक्याची कवठी होती. "ही तर मनुष्याच्या डोक्याची कवठी दिसते आहे. तिकडे आणखी दोन आहेत."

"ते काही वर्षापूर्वी हे धन उचलून न्यायला आले होते. काळोखांतच मी त्यांचा समाचार घेतला व ते येथून पुन्हा कधी हलले नाहीत. आता उरली काय ती त्यांची ही कवठी आहे." नाग म्हणाला.

"हे धन व हा साठा मला काय करायचा आहे तो? मला फक्त हा अंकुश हवा आहे. हा तू दिलास तर मला शिकारीला उपयोगी पडेल. नसला तरी शिकार थांबणार नाही. मी विषारी प्राण्यांशी भांडत नाही. तुझ्या बांधवांपासून मी अभय मंत्र शिकून घेतला आहे."

"येथे अभय मंत्र फक्त माझाच चालतो." पांढरा नाग म्हणाला.

काबाच्या डोळ्यातून जणु काही ठिणग्या बाहेर येऊ लागल्या. त्याने पुढे होऊन श्वेत नागाला विचारले–"मनुष्याला घेऊन यायला कोणी सांगितले होते?"

"होय, मीच सांगितले होते. मनुष्याला पाहून एक युग लोटले. म्हणून वाटले की एकदा पुन्हा पहावे पण हा तर नाग-जातीच्या भाषेत बोलतो," श्वेत नाग म्हणाला.

"पण तेव्हां ठार करण्याची भाषा नव्हती. तरमग तुझ्या मते मी एकटा अरण्यात जाऊन सांगू की मी मौवलीला मुत्यु मुखात लोटून आलो?" काबाने विचारले.

श्वेत नाग तोऱ्यात म्हणाला–"मी कोणाला ठार करणार आहे हे पाहिल्याने सांगण्याची संवय मला नाही. तू येथे रहा किंवा जा. भिंतीत भुयार आहेच. माकडांचा जीव घेणारा तू, जास्त बडबड करू नकोस. मी तुझी मानगुटी फक्त शिवलो तरी पुरे. भस्म होऊन जाशील. येथे जो आला तो जिवंत परतला नाही. मी या नगराच्या खजिन्याचा रक्षक नाग आहे."

"अरे काळोखातल्या किड्या! मी पुन्हा तुला सांगतो, ऐक. तुझा राजा नाही व त्याची राजधानी पण नाही. चारी बाजूला फक्त अरण्य आहे, अरण्य!" काबा म्हणाला.

"हा ख़जिना आहे ना! एक काम करू या. तू या तरुणाला पळायला सांग आणि मग पहा गंमत. काबा आणि ए पोरा, तुम्ही पळा. खेळ खेळू या." श्वेत नाग म्हणाला.

काबाच्या डोक्यावर हात ठेवून मौवलीने त्याच्या कानात सांगितले–"या श्वेत नागाला आजपर्यंत मनुष्य जातीची गर्दीच काय ती माहीत आहेसे दिसते. माझ्या विषयी त्याला

पुरी कल्पना नसणार. त्याला शिकार हवी आहे, देऊ आनंदाने."

मौवलीने आपल्या हातातला अंकुश चटदिशी नेम धरून श्वेत नागाच्या मानेवर टाकला. त्याच्या वजना खाली श्वेत नागाची हालचाल मंद पडली. त्याचे सर्वांग पिळवटूं लागले. काबाने त्याच्यावर उडी मारली आणि ओरडला–"मौवली ठार कर याला!"

मौवलीचा हात कट्यारीवर गेला. पण म्हणाला–"याला नाही मारणार. मला भूक लागेल तेव्हांच ठार करीन." असे म्हणत मौवलीने श्वेत नागाची मान धरून त्याचे तोंड कट्यारीने चिरले व म्हणाला– "काबा, पहा तर! याच्या जबड्यात विषाच्या पिशव्या आहेत पण त्या काळ्या पडल्या आहेत. विष गोठून गेले आहे."

मौवलीने श्वेत नागाच्या मानेवरचा अंकुश उचलला व त्याची मान सोडून म्हणाला– "राजाच्या खजिन्याचे रक्षण करायला नवा रक्षक नेमला पाहिजे. हा तर, उपाशी निर्जीव रक्षक आहे. श्वेत नागा! तू मूर्ख-पणा केलास. पाहिजे तर तूच पळ आता, आपण खेळ खेळू या."

"हा माझा अपमान असह्य वाटतो मला. मला ठार कर." श्वेत नाग म्हणाला.

"तुला मी नाही ठार करणार. हा अंकुश मी घेऊन जातो. मी तुला जिकले ना, याची आठवण म्हणून." मौवली म्हणाला.

"तो ठेवून तुला मरण न येवो. माझ्या राजधानीत प्रत्येकाला याच्या पायीच मरण आले. कारण तुझ्या हातात हा अंकुश फार दिवस टिकणार नाही. रानटी मनुष्या! दिवस हातातून हिसकावून घेणाऱ्याच्या हातातपण तो राहणार नाही. हा कित्येकांचे बळी घेईल. माझ्या अंगात आता शक्ती उरली नाही. आता मला जे काम करावयाचे आहे, ते हा अंकुश करील. तो मृत्यु आहे. मृत्यु! मृत्यु!" श्वेत नाग म्हणाला.

७८. मुस्तांग पर्वतातल्या गुहा

मुस्तांग नामक प्रदेश नेपाळच्या उत्तरेला आहे. फक्त ७५० चौरस मैल पसरलेल्या या प्रदेशाचा एक राजा आहे. या प्रदेशात या गुहेसारख्या अनेक गुहा आहेत. या गुहा कोणी व केव्हा कोरून काढल्या कोणाला माहीत नाही. या गुहात प्रवेश करण्यास विशेष साधनांची गरज असते.

